

BARANG KING BANGA: ISANG EKSPERIMENTAL NA PAGBASANG BISAYA SA INSKRIPSYON SA BANGA NG CALATAGAN

Ramon Guillermo at Myfel Joseph Paluga

Abstract

The Calatagan Pot, with an inscription around its rim, is one of the very few existing archeological evidences of ancient writing in the Philippines. It was discovered in Calatagan, Batangas under uncontrolled conditions and bought by the Philippine National Museum in 1961. Having eluded scientific efforts at decipherment since that time, the current paper proposes a strategy which combines traditional palaeographic techniques and cryptographic methods. By means of this procedure, a tentative decipherment of the inscription has been constructed. The experimental results show that the ancient inscription may be a spell or charm in a central Philippine language with a Javanese admixture.

Keywords: *Calatagan Pot Inscription, Palaeography, Decipherment, Visayan Language*

Pagpapakilala sa suliranin

Halos limampung taon na ang lumipas mula nang natuklasan ang pambihirang banga sa Calatagan na may nakasulat na inskripsyon sa lumang baybaying Pilipino. Lumitaw ito kaugnay ng mga kumprehensibong arkeolohikal na paghukay ng mga sinaunang libingan sa Calatagan, Batangas (tingnan ang Larawan 1). Isinalaysay ni Criselda Yabes ang kwento ni Alfredo Evangelista, miyembro ng ekspedisyon mula sa Pambansang Museo, na siyang pinakaunang nakakita ng bagong tuklas:

Nasangkot si Mang Fred [Evangelista] sa isang kontrobersya na malamang ay babagabag sa kanya hanggang sa huli niyang mga araw. ... Noong Hulyo, 1961, kasama siya sa ekspedisyon ng paghuhukay sa bayan ng Calatagan sa probinsya

---

The English-language original of this article was previously submitted to the *Journal of Southeast Asian Studies* (JSEAS) whose Editorial Board has decided to publish it in 2011. This Filipino version is published with the knowledge and consent of JSEAS. It has been separately refereed by *Social Science Diliman*.

ng Batangas sa katimugan ng Maynila. May mga nakuha nang mga pangrelihiyong imaheng Espanyol, at hindi nagtagal ay lumaganap ang mga kopya nito. Malapit nang sumuko ang mga pribadong kumpanyang nagpipinansya ng paghuhukay nang walang mga bagong artifakt na nahanap. Dahil ito ang kanyang regular na iskedyul, umuwi si Mang Fred sa Maynila sa katapusan ng isang linggo. Inakala niyang nakasuwerte siya nang sa maagang pagbalik niya sa Calatagan isang Lunes, ibinigay sa kanya ng magsasaka sa lupang hinuhukay niya ang isang palayok na ayon sa magbubukid ay siya mismo ang nakatuklas.

Larawan 1. Mapa ng Calatagan, Batangas at ng Kabisayaan

Hanggang ngayon, marami nang nagpahayag ng pagduda sa awtentisidad ng palayok, na maaaring niloko siya ng magsasaka. Pero naniniwala si Mang Fred na totoo ito. At kung gayon nga, ito ang masasabing pinakaunang ebidensyang arkeolohikal ng sinaunang pamamaraan ng pagsulat. (Yabes, 1999, pp.52-53, salin mula sa Ingles)

Nanatiling misteryo ang Inskripsyon sa Banga ng Calatagan (IBC) sa kabila ng marami na ring pagtatangkang mabasa ito. Sanhi ng problema sa pagbasa ng IBC, ang hindi malinaw nitong pinanggalingan, at ang kawalan ng mapapatunayang tradisyon sa Timog-Silangang Asya ng pagsusulat sa mga banga, pinaghinalaan itong peke ng maraming iskolar. Subalit mayroon ring mga ekspertong nanalig sa awtentisidad nito. Sa palagay ng paleograpo at dalubhasa sa wikang Sanskrit na si Juan Francisco, “hangga’t hindi pa nakakatuklas ng iba pang mga patunay, ang inskripsyong ito ang arkeolohikal na pruweba ng sinaunang pagsusulat sa Pilipinas“ (1973, p.14). Sinulat niya ito mahigit isang dekada bago natuklasan ang Sulat-Tanso ng Laguna noong 1989 at ang mabilis na pagbasa nito ni Antoon Postma (1992). Iniulat naman ng arkeologong si Eusebio Dizon na pagkaraang suriin nang masinsinan ang inskripsyon, ipinahayag ni Johannes de Casparis, ang Olandes na eksperto sa paleograpiyang Indones, na “hindi ito peke batay sa inskripsyon mismo. Sa kanyang pananaw ay labis na mahirap ipeke ang ganitong inskripsyon“ (Dizon, 2003, p.41).

Hinggil naman sa problema ng pagpepetsa, sinulat ni Francisco:

Ang lahat ng napag-uugnay sa nag-iisang artifakt na ito ay ang mga kasangkapang Tsino o Siam na maaaring petsahin sa panahong nasa pagitan ng huling bahagi ng ika-14 na dantaon at sa katapusan ng ika-15 na dantaon o sa maagang bahagi ng ika-16 na dantaon... Sa kabila ng mga kaugnay nitong mga artifakt na magpapalagay humigit-kumulang sa ikalabing-apat na dantaon bilang *terminus a quo* nito, maaari pa ring ipalagay na ang sistema ng pagsusulat mismo ay naipasok nang higit na maaga kaysa sa petsang ito, sapagkat laganap na ang pagsusulat sa rehiyong Timong-Silangang Asya sa maagang mga dantaon ng Panahong Kristiyano. (1973, p.41, salin mula sa Ingles)

Dahil hindi natuklasan *in situ* ng mga arkeologo sa mga kondisyong kontrolado ang banga, kailangang tingnan nang may karampatang pag-iingat ang tinatayang pagpepetsa na ito. Ayon kay Grace Barretto-Tesoro na may-akda ng isang masinsinang pag-aaral ng mga lilok sa Calatagan (Barretto-Tesoro, 2008a) (na hindi bumanggit sa IBC), ang pagkagawa, hugis at sangkap ng palayok na ito ay karaniwan sa mga lilok-putik na ginawa doon (Barretto-Tesoro, personal na komunikasyon, Okt. 16, 2008) (tingnan ang Larawan 2). Subalit ang mismong

Larawan 2. Ang Banga ng Calatagan

palayok, na may 12.0 sentimetro ang taas, 20.2 sentimetro ang lapad at may timbang na 872 gramo, ayon kay William Longacre ay di mabigyan ng mas eksaktong pagpepetsa dahil sa kontaminasyon ng petrolyong likido na nagkamaling pinanglinis dito ng tauhan ng Pambansang Museo¹. Dahil sa pagkakamaling ito, lumabas ang imposibleng mga petsa na 6,000 BCE sa labas ng palayok at 2,000 BCE sa loob nang ipinailalim ito sa Accelerated Mass Spectroscopy (AMS) noong 1993 (Dizon, 2003, p.66).

Kabilang sa mga iskolar na gumawa ng sistematikong pagsusuri ng mga simbolo ng IBC sina Juan Francisco, Jean-Paul Potet, Antoon Postma, Harold Conklin at Johannes de Casparis. Sa mga ito'y sina Francisco (1973) at Potet (1983, p.121-124) lamang ang nagsapubliko ng isang halos kumpletong tumbasan ng mga simbolo tungo sa posibleng pagbasa ng IBC. Naisagawa ni Francisco ang kanyang preliminaryong tumbasan sa pamamagitan ng maingat at masinsin na pagsusuring paleograpiko na iniugnay sa mga nalalamang sistema ng pagsulat o silabaryo. Ngunit wala siyang naimungkahing transliterasyon ng inskripsyon "sanhi ng mga suliranin sa pagtukoy sa ilang simbolo" (1973, p.39). Kamakailan lamang, may isang Quintin Oropilla, M.D. na nakabuo ng isang pagbasang Pangasinense ng IBC sa pamamagitan ng paggamit ng kumbinasyon ng paleograpia at malayang paglipad ng imahinasyon (Oropilla, 2008). (Bibigyan itong huling kaso ng mas malalim na pagtalakay sa ibaba.) Idiniin ni Francisco ang kahalagahan ng pagbasa ng IBC:

Magbubukas ito ng maraming ‘madidilim na silid’ sa pre-at proto-kasaysayan ng Pilipinas. Halimbawa’y matutukoy na ang lahat ng mga simbolo at maipapakita ang hugis ng mga titik ayon sa kanilang pagkakilala at pagkagamit noong panahong prehistoriko. Pag nagawa ito’y maaaring magkaroon ng mas mabuting pagsusuring tipolohikal ng mga baybaying Pilipino ang mga paleograpo. Dagdag pa rito’y mabubuksan ang isang bagong larangan ng pag-aaral hinggil sa istruktura ng mga wikang Tagalog o Mangyan sa panahong pre-Hispaniko. Totoong napakahalaga ng inskripsyong ito sa pagsisikap na unawain ang maraming malabong aspeto ng kasaysayang kultural ng Pilipinas. (1973, p.39, salin mula sa Ingles)

Mahihinuha sa iba’t ibang mga salaysay ng mga Espanyol hinggil sa mga silabaryong Pilipino na laganap ang paggamit sa mga ito noon sa buong kapuluan at, sa kabila ng mga pundamental na pagkakahawig ng mga ito, ay marami ring pagkakaiba sa kanilang mga taglay na katangian. Tinatawag ang mga sistema ng pagsulat na ito bilang “baybayin” o “surat”. Kabilang sa mga silabaryo sa Timog-Silangang Asya ang Surat Mangyan, Surat Tagbanuwa, Surat Bugis, Surat Batak, Surat Ulu, atbp. Ayon kay Robert Blust, tila isang taal na kataga ang katawagang “surat”, at kung gayon ito ay tumutukoy sa pag-iral ng kaugalian ng pagsusulat at pagbabasa sa rehiyon na nawala na at nauna pa sa mga sistema ng sulat na nagmula sa India:

Sapagkat ang lahat ng mga inulat na “katutubong” sistema ng pagsulat sa Indonesia at sa Pilipinas ay mukhang nakabatay sa orihinal na mula sa India, walang nalalamang pisikal na dahilan upang sabihin na mayroong “pre-Indian” na tradisyon ng “literasing kawayan” [*“bamboo literacy”*]. Subalit ang *surat ay hindi isang salitang-hiram mula sa Sanskrit, ito ay lagi at eksklusibong tumutukoy sa pagsusulat na tiyak na umiral na sa Kanlurang Indonesia kaunting panahon lamang pagkaraan ng pinakaunang mga inskripsyong nakasulat sa sistemang nakabatay sa India. Kung gayon masasabi na malamang hindi nakarating ang pagsusulat sa Indonesia sanhi lamang ng impluwensyang direkta o ng paglaganap mula India. (1977, p.33, salin mula sa Ingles)

Malaki ang interes ng mga iskolar at nasyonalistang Pilipino noong ika-19 na dantaon sa mga sinaunang sistema ng pagsulat na ito. Nagbuo si Trinidad Pardo de Tavera (1884) ng mapaghambing na talahayanan ng mga baybaying Pilipino noong 1884 (tingnan ang Larawan 13), tuwirang ibinatay ni Jose Rizal

(1890) ang isang bagong ortograpiyang Tagalog mula sa sistemang baybayin noong 1886 (tingnan ang Larawan 3), at ginamit ng rebolusyonaryong *Kataastaasang Kagalanggalangang Katipunan ng mga anak ng Bayan* (KKK) ng 1896 ang simbolong (ka) sa mga bandila nito (Agoncillo, 1956). Gayumpama’y kaunti lamang ang nalalabing nakasulat na halimbawa ng mga baybaying ito mula sa buong panahon ng kolonyalismong Espanyol sa Pilipinas. Kahit patuloy na ginagamit ang ilan sa mga sistema ng pagsusulat na ito ng mga Mangyan sa isla ng Mindoro at ng mga Tagbanuwa ng Palawan, sanhi ng panghihimasok ng “modernong” edukasyon at kultura, at sa kawalan ng interes sa bahagi ng awtoridad na panatilihing buhay ang mga ito, tuluyang namamatay ang kaugalian ng pagsulat ng baybayin. Ang mga sistemang baybayin ay patunay ng natatanging pagsasanib ng eksternal na stimulus at pagkamalikhain ng lokal, at saksi ang mga ito sa kasaysayan ng mga ugnayang pangkultura ng kapuluang Pilipino sa kabuuang daigdig ng Timog-Silangang Asya. Ang mga baybaying ito ay karaniwang may tatlong simbolo para sa mga nagsasariling patinig at labing-apat para sa mga kumbinasyong katinig-patinig. Ang mga simbolong-katinig ay nilalagyan ng marka o kudlit sa itaas kung ang kadikit nitong patinig ay “i” o “e” samantalang sa ilalim naman nakalagay ang kudlit kapag ang kasunod na patinig ay “u” o “o” (tingnan ang Talahanayan 1 & 2). Kapag wala itong kudlit sa itaas o ibaba, ang patinig na “a” ang kasunod nito.

A = 	I = 	U =
ba = , ka = , da = , ga = , ha = , la = , ma = , na = , nga = , pa = , sa = , ta = , wa = , ya = 		
bi = , ki = , di = , gi = , hi = , li = , mi = , ni = , ngi = , pi = , si = , ti = , wi = , yi = 		
bo = , ko = , do = , go = , ho = , lo = , mo = , no = , ngo = , po = , so = , to = , wo = , yo = 		

Talahanayan 1. Ang Baybaying Tagalog

Ang mga sistemang baybayin o surat sa Pilipinas ay walang taglay na *virama* “pamatay-patinig” na magagamit bilang representasyon ng mga panghuling katinig sa isang pantig.² Kinakailangan sa gayong punan ng mambabasa ang

katinig sa dulo ng pantig sa pamamagitan ng pagsasaaalang-alang sa konteksto at/o pagsunod sa mga malapormulang pahayag. Halimbawa’y ang salitang **pa-pa** (pa-pa) sa baybaying Tagalog ay maaaring mabasa bilang *pakpak*, *palpak*, *paspas*, *padpad*, *pagpag*, *pampang*, *patpat*, *paypay* atbp. Sinusulat din ang baybayin na karaniwang hindi naglalagay ng puwang o iba pang pananda sa pagitan ng mga salita. Maaaring hindi ito mahirap para sa mga gumagamit nito araw-araw tulad ng mga makatang Mangyan o ng mga manunulat/mambabasa ng sinanunang panahon ngunit napakahirap magagap ng mga tagalabas sa kultura.

A = ɿ	I = ɿ̄	U = ɿ̄̄
ba = 7, ka = ɸ, da = ɿ̄, ga = ɿ̄̄, ha = ɿ̄̄̄, la = ɿ̄̄̄̄, ma = ɿ̄̄̄̄̄, na = ɿ̄̄̄̄̄̄, nga = ɿ̄̄̄̄̄̄̄, pa = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄, sa = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄̄, ta = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄, wa = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄, ya = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄		
bi = 7̄, ki = ɸ̄, di = ɿ̄̄, gi = ɿ̄̄̄, hi = ɿ̄̄̄̄, li = ɿ̄̄̄̄̄, mi = ɿ̄̄̄̄̄̄, ni = ɿ̄̄̄̄̄̄̄, ngi = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄, pi = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄̄, si = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄, ti = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄, wi = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄, yi = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄		
bo = 7̄̄, ko = ɸ̄̄, do = ɿ̄̄̄, go = ɿ̄̄̄̄, ho = ɿ̄̄̄̄̄, lo = ɿ̄̄̄̄̄̄, mo = ɿ̄̄̄̄̄̄̄, no = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄̄, ngo = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄, po = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄, so = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄, to = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄, wo = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄, yo = ɿ̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄̄		

Talahanayan 2. Ang Surat Mangyan

Ang ilang halimbawa ng sulating baybayin ay nakita ni Jean-Paul Potet (1999) sa mga pirma ng dalawang tao, sina Don Marcos Karima at Doña Francisca Tala-i, na kanilang sinulat sa isang dokumentong Espanyol sa mga taong 1646, 1647 at 1648. Magandang pansinin ang mga pirma ni Don Marcos Karima dahil makikita sa pinakauna sa isang serye ng anim na pirma niya ang isang simbolong tinukoy ni Potet bilang kahawig ng titik na **5** sa IBC (tingnan ang Talahanayan 3 sa posisyong C-1). Kapansin-pansin rin ang ilang kakatwang bagay tulad ng limang bersyon ng simbolong *ka* (sa mga posisyong D-1, F-3, D-4 at F-4). Mapapansin na ang *ka* sa posisyong D-4 ay siya ring simbolong *ka* sa mga silabaryo ng Pangasinan at Pampanga (Talahanayan 6). Ang *ka* sa mga posisyong D-1 at F-4 ay kumbinasyon ng mga anyong Pangasinan/Pampanga at ng Mangyan at Tagbanuwa. Ang “ka” naman sa posisyong F-3 ay

makikitang kumbinasyon ng baybaying Tagalog at ng mga anyong Mangyan at Tagbanuwa. Mapupuna rin ang hindi regular na paggamit ng mga simbolo ng pagtatapos ng salita sa mga hanayang E at I. Ang paggamit ng mga Espanyol na titulong “Don” at “Doña” ay upang ipaalam na kabilang sila sa mga maginoo. Hiram din sa wikang Espanyol ang mga pangalang “Marcos” at “Francisca” at sa gayo’y kinailangang iangkop ang mga ito sa sinaunang sistema ng pagsulat sa Pilipinas na ginamit sa pirma. Sa unang pagkakataon niyang isulat ang kanyang pangalan, hinarap ni Don Marcos ang problema ng pagsusulat ng isang katinig (“r”) sa gitna ng kanyang pangalan. Tinugunan niya ang problemang ito sa pamamagitan ng pagsusulat ng simbolong **S** na mahihinuhang katunog o kahawig ang tunog sa “r”. Tulad ng karamihan ng mga sistemang baybayin sa Pilipinas, ang baybaying Tagalog ay walang simbolo para sa “ra” at karaniwang ginagamit ang “da” para rito tulad ng ginawa ni Don Marcos sa kanyang apelyidong “Karima” kung saan ginamit niya ang “di”, **𑀓** para sa “ri”. Ang anyong **S** ay maaari ring nagtataglay ng tunog na “da”/“ra”. (Higit pa itong tatalakayin sa ibaba.) Nagresulta sa gayon ang unang pagsusulat ni Don Marcos ng kanyang pangalan sa anyong “ma-da/ra-ko(s)”. Sa mga sumunod niyang pagsulat ng kanyang pangalan, iwinasto niya ang pagbaybay sa pamamagitan ng paggamit lamang ng “ma-ko” o “Ma(r)ko(s)”.

	DU A	MA B	? C	KO D	E	KA F	DI/RI G	MA H	I
1	𑀓	𑀓	S	𑀓	𑀓	𑀓	𑀓	𑀓	𑀓
2	𑀓	𑀓		𑀓	𑀓	𑀓	𑀓	𑀓	
3	𑀓	𑀓		𑀓	𑀓	𑀓	𑀓	𑀓	
4	𑀓	𑀓		𑀓	𑀓	𑀓	𑀓	𑀓	𑀓
5	𑀓	𑀓		𑀓	𑀓	𑀓	𑀓	𑀓	𑀓
6	S	𑀓		𑀓	𑀓	𑀓	𑀓	𑀓	

Talahanayan 3. Mga pirmang baybaying may petsang 1646-1648 (Potet, 1999)

Hindi na papasukin dito ang usapin ng pinagmulan at kasaysayan ng mga sistema ng pagsusulat sa Pilipinas, subalit dapat banggitin na may apat na teorya hinggil sa maaaring pinagmulan ng mga sistemang ito. Ang mga teoryang ito ay: (1) direktang introduksyon mula India; (2) pagsasakatutubo ng mga sistemang Surat Bugis at mga alpabeto ng Java; (3) paghihiram mula sa mga sistema ng Sumatra; (4) pag-aangkop ng mga sistema mula Cham. Ang ikatlong tesis na isinulong ni Francisco at ang pinakabagong ikaapat na teoryang iminungkahi ni Geoff Wade (1993) ay kapwa nagharap ng mayamang ebidensyang paleograpiko.

Habang ipagpapaliban muna ang isyu ng awtentisidad ng palayok, mapapansin na ang pagsasagawa ng transliterasyon o pagtukoy sa mga katumbas na pagbigkas ng mga simbolo, at higit pa ang mismong pagbasa ng IBC, ay may tatlong napakahirap na suliranin: (1) Hindi matitiyak ang katumbas na pagbigkas ng karamihan ng mga simbolo. Sanhi ng kakulangan ng impormasyon at ng napakaraming posibilidad para sa pagbasa ng mga ito ay bukas sa pagdududa ang alinmang desisyong pagtutumbas; (2) Hindi nalalaman ang wika o mga wikang bumubuo sa IBC; (3) Kahit pa matagumpay na matukoy ang mga simbolong bumubuo rito, mananatili pa rin ang napakahirap na mga likas na suliranin sa pagbabasa ng tekstong baybayin tulad ng pagtatakda ng simula at katapusan ng mga salita at gayundin ang pagdedetermina ng mga dagdag na mga katinig.

Ganunpaman, dalawang palagay sa minimum ang imumungkahi namin: (1) Na ang baybayin sa IBC ay may pundamental na pagkakahawig sa mga kilalang baybayin sa Pilipinas, at (2) Na may posibilidad na mababasa ang wika o mga wikang bumubuo rito at hindi ito ganap na iba o imposibleng malalaman ng mga may-akda.

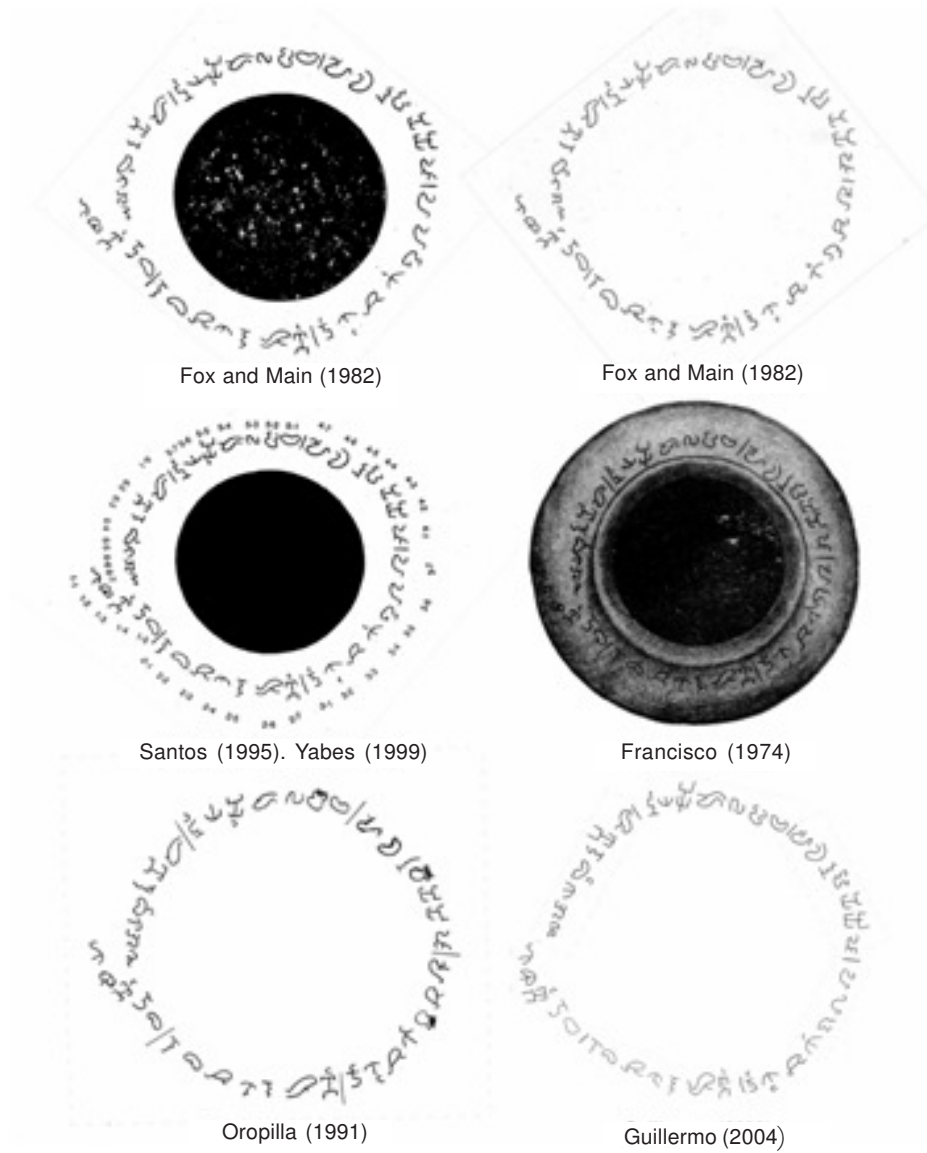
Sanhi ng sitwasyong untol sa paleograpikong lapit sa IBC (na umabot na ng limang dekada), sinikap namin sa kasalukuyang pag-aaral na makaabot sa isang kumpletong pagbasa sa pamamagitan ng pagsasama ng mga teknik ng paleograpiya at kriptograpiya. Sa gayo'y sa halip na maghangad ngayon ng pagbasang lubusang tiyak ay mas mahalagang makamit ang isang relatibong antas ng katiyakan sa isang transliterasyon, o tumbasan ng mga simbolo. Ang mga nabanggit na na mga balakid ay laging nagbubukas ng posibilidad ng pagkakamali sa alinmang tangkang pagbasa ng IBC. Kailangang idiin na nagmumungkahi lamang ang pag-aaral na ito ng isang bagong lapit at ilang preliminaryong konklusyon na nakabatay sa hindi pa natitiyak na awtentisidad ng IBC mismo.

Ang Transkripsyon ng Inskripsyon

Malaking usapin pa rin hanggang ngayon ang kawastuhan ng mga transkripsyon ng mga simbolong bumubuo sa IBC. Nagsilbing batayan ng paghahambing para sa kasalukuyang pagsusuri ang apat na pangunahing batis (tingnan ang Larawan 4). Ang una’y ang dalawang transkripsyon nina Fox at Main (1982). Ang ikalawa’y ang artistikong rendisyon ng IBC na makikita sa mapaghawang-landas na akda ni Francisco (1973, p.101). Ang ikatlo’y ang bersyong iwinasto ni Hector Santos (1996) na nagdagdag ng isang kulang na simbolo sa bersyon ni Francisco. Naging malaking sagabal sa unang mga transliterasyon ng IBC ang pagkakamali sa transkripsyon na nanggaling sa Pambansang Museo mismo kung saan 39 lamang sa kabuuang 40 simbolo ang inilarawan (A. Postma, personal na komunikasyon, Set. 30, 2008). Ang pang-apat na batis ay ang idiosinkratikong rendisyon ni Oropilla (Dizon, 2003, p.40). Nagkakasundo sa pangkalahatan ang unang tatlong batis; sumasalamin marahil ang transkripsyon ni Oropilla (1991) sa ilang pananaw niya hinggil sa katangian at pinagmulan ng sistema ng sulat na bumubuo sa IBC.

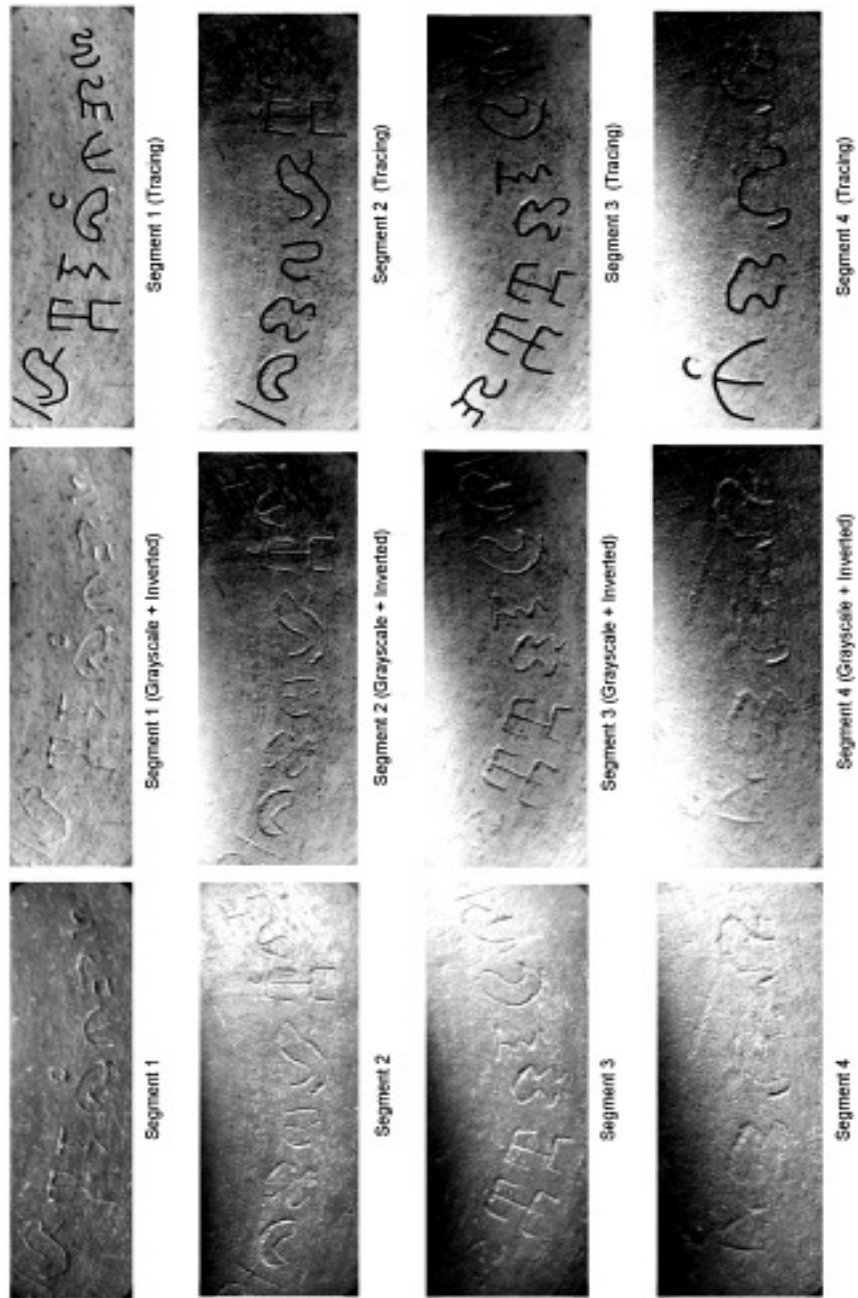
Isinagawa ang isang serye ng mga larawan upang mapatingkad ang hugis ng mga simbolo sa banga sa pamamagitan ng paggamit ng iba’t ibang anggulo ng ilaw. Makikita ang mga resulta sa Larawan 5. Ipinagsama-sama ang mga sinundang bakas ng mga simbolo sa mga letrato upang mabuo ang bagong transkripsyon ng IBC (tingnan ang Larawan 4 sa ilalim bandang kanan, at Larawan 6). Natatangi ang transkripsyong ito kumpara sa iba dahil hindi ito isang artistikong rendisyon ng IBC kundi isang pagtatangkang tuwirang halawin ang mga hugis ng simbolo mula sa rabaw ng palayok. Hindi maisasantabi ang posibilidad na may mga pagkakamali sa interpretasyon ng mga marka sa proseso ng pagsunod sa bakas ng mga simbolo. Napakababaw ng mga ukit sa ilang bahagi ng banga at minsang napakahirap makilalang mabuti ang mga makabuluhang ukit sa mga gasgas lamang. Mapapansin din ang ilang distorsyon sa laki at pagkakahugis ng mga simbolo dahil sa iba-ibang anggulo na ginamit upang sipatin ng camera ang inskripsyon. Maaaring maresolba ang ilang malalabong bahagi ng kasalukuyang transkripsyon sa pamamagitan ng mas sensitibong teknolohiya. (Makikita sa Larawan 7 ang mas maginhawang pagsasaayos ng lahat ng mga transkripsyon upang maihambing ang mga ito).

Pinalitan ni Oropilla sa kanyang pinakahuling transkripsyon (2008, p.i) (tingnan ang Larawan 8) ang isang simbolong ng isang simbolong natitiyak na , samantalang ang isang simbolong na walang kudlit sa ibaba ay binasa niya bilang (tingnan ang Larawan 7, linya IV) na may kudlit sa ibaba. Maaaring matiyak ang mga pagkakamaling ito sa pamamagitan ng malapitang inspeksyon ng mga larawan ng inskripsyon (tingnan

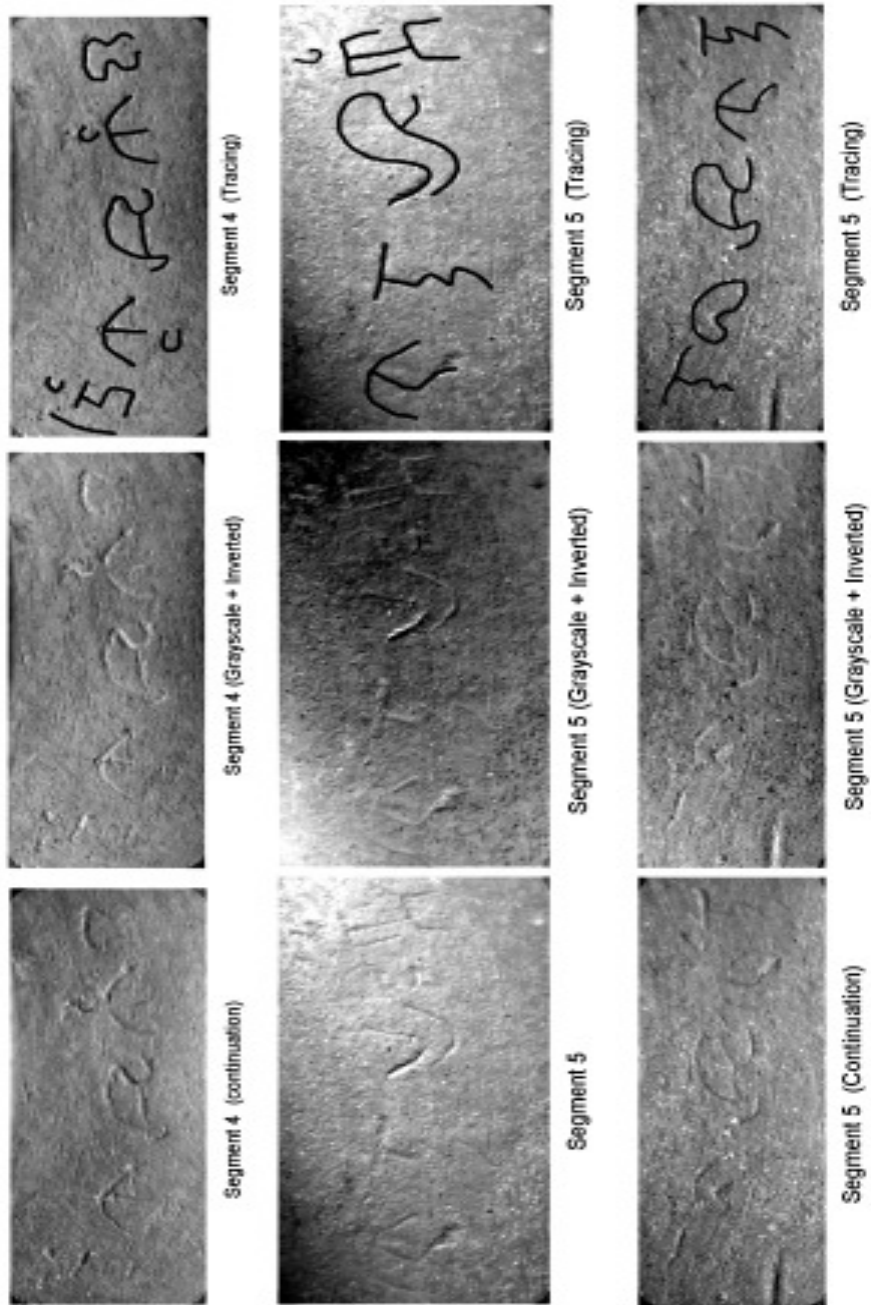

Larawan 4. Anim na Transkripsyon ng IBC

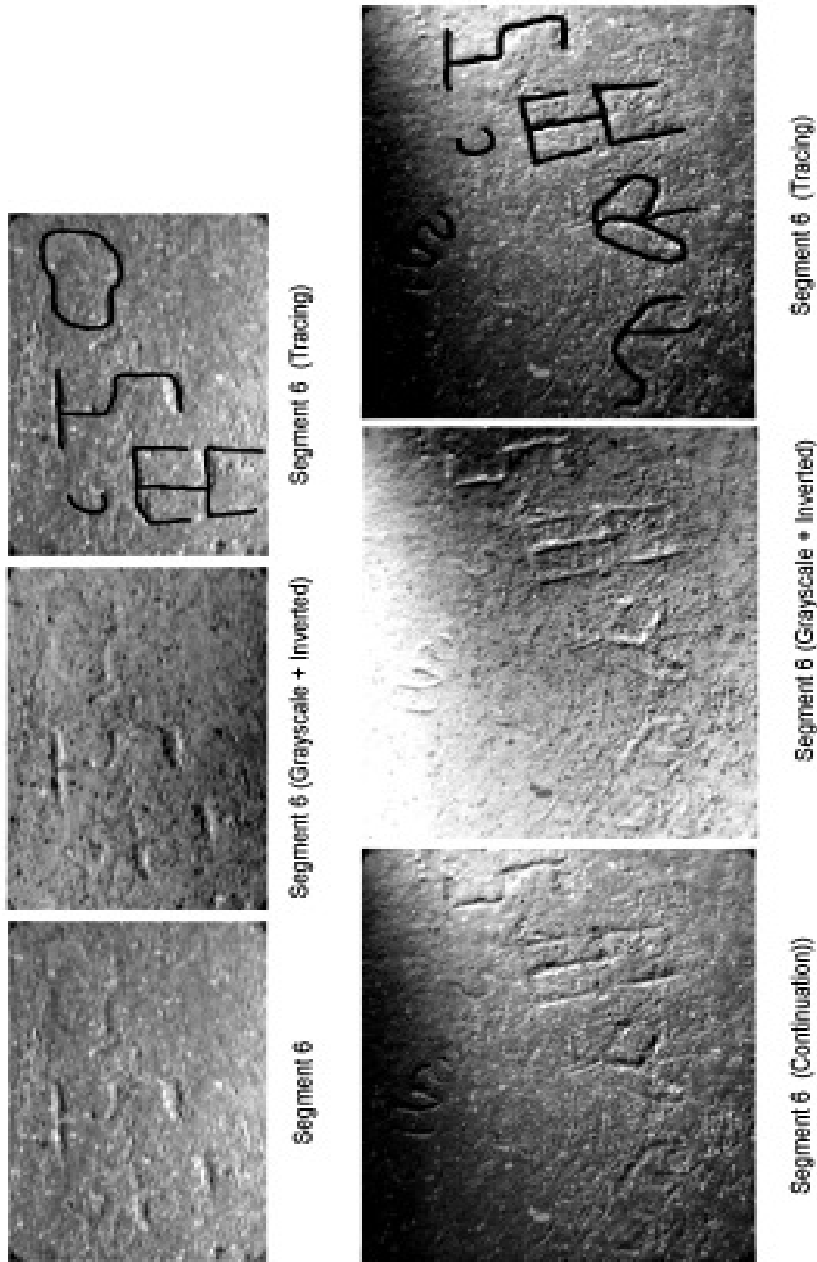
ang Larawan 9). Sa katunaya’y makikita sa linya IV sa Larawan 7 na hindi mali ang pagkabasa ni Oropilla noong 1991 ng **⠠** bilang **⠠**. Habang nagkakasundo ang pagbasa nina Fox (bersyon 2) at Oropilla sa **⠠** ng linya IV bilang **⠠**, hindi sumasang-ayon dito ang napakaingat na winastong bersyon nina Santos, Fox (bersyon 1) at ang kasalukuyang pagbasa.

Larawan 5a-1. Mga letrato at pagguhit ng IBC

Larawan 5b-2. Mga letrato at pagguhit ng IBC

Larawan 5b-3. Mga letrato at pagguhit ng IBC

	I	0	1	2	3	4	5	6	II	1	2	3	4	5	6	7	III	1	2	3	4	5	6	7
Fox1		~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~
Fox2		~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~
Francisco		~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~
Santos		~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~
Oropilla		~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~
Guillermo		~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~

	IV	1	2	3	4	5	6	7	V	1	2	3	4	5	6	7	VI	1	2	3	4	5	
Fox1		~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~
Fox2		~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~
Francisco		~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~
Santos		~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~
Oropilla		~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~
Guillermo		~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~	~

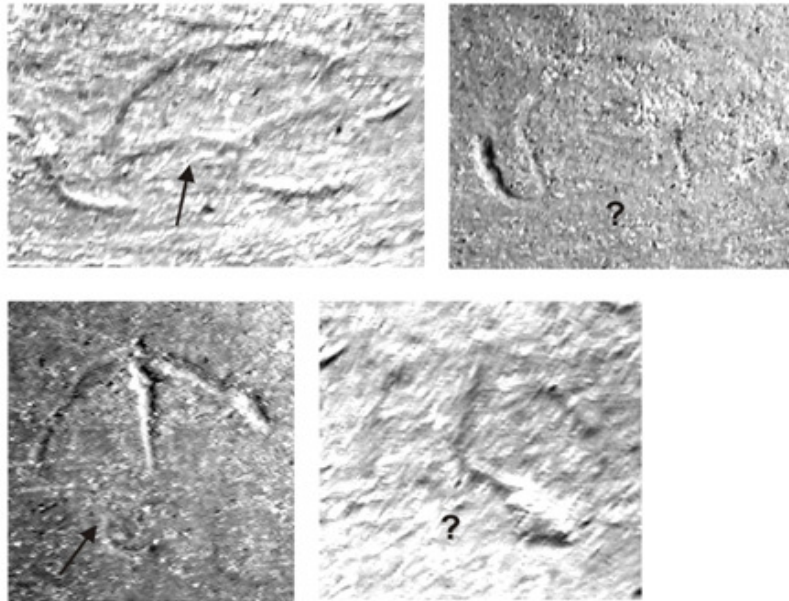

Larawan 8. Ang pinakahuling transkripsyon ni Oropilla at ang ilohikal na pagkukumpulan ng mga simbolo (kasama ang kanyang pagbasa)

Pagpapangkat ng mga Simbolo at mga Preliminaryong Pagtutumbas

Ipinangkat namin sa Talahanayan 4 ang mga simbolo sa labingtatlo na magkakaibang uri. Naiiba ito sa pag-uuri ni Francisco (1973, pp.36-38) na ipinagsama ang $\mathcal{A}$ at $\mathcal{R}$. Ang isa pang pagkakaiba ay itinuring niyang may halagang-tunog ang simbolong $\mathcal{H}$ (posisyon 0) kahit hindi niya matiyak kung ano ito. Itinuturing namin ang simbolong $\mathcal{H}$ bilang pananda ng simula ng inskripsyon. Maaaring maging kontrobersyal ito sapagkat maliban sa panghuling 'lina' ng IBC na may limang simbolo ay tigpipito ang mga simbolo ng IBC sa nauunang anim na 'lina'. Kung ang IBC ay isang tulang may sukat na binubuo ng mga pituhang taludtod alinsunod sa sinaunang anyong 'patula', dapat talagang panatilihin may halagang tunog ang simbolong $\mathcal{H}$. Ang ikaanim na lina na may limang simbolo/pantig lamang ang hindi susunod sa sukat. Ngunit maaari rin namang hindi tula ang IBC. Dapat lamang husgahan ang haypotetikal na tumbasang $\mathcal{H}$ = "panandang-simula" sa mga resultang ibinubunga nito. Maaari itong palitan kung kailangan. Sa katunaya'y kung mayroon lamang maitutumbas dito na makikita sa paleograpikong rekord ay hindi namin ito imumungkahi. Kung titingnan natin ang *Doctrina Christiana* ng 1593 (Larawan 10) tila ito ay mayroon ngang panandang simula. Ang linyang bertikal $\mathcal{H}$ na namamagitan sa anim na seksyon ng teksto ay inuunawa namin bilang pananda ng katapusan ng

Larawan 9. Ang mga pagkakamali sa transkripsyon ni Oropilla (Itaas kaliwa: Pansinin ang matinkad na horisontal na linya na kumokonekta sa mga bertikal na linya. Itaas kanan: Naglagay si Oropilla ng horisontal na linya dito kahit wala talaga. Ibaba kaliwa: Pansinin ang kudlit sa ilalim ng simbolo. Ibaba kanan: Naniniwala si Oropilla na may kudlit sa ilalim ng simbolo na nawaglit o nagasgas. Wala itong batayan.)

1							
	1-1	2-7	[H]				
2							
	1-2	2-2	4-4	4-6	5-4	[H]	
3							
	1-3	2-7	5-4	6-1	6-4	[H]	
4							
	1-4	3-3	5-3	5-7	[H]		
5							
	1-5	2-5	3-5	3-6	5-1	6-5	[H]
6							
	1-6	2-4	5-2	[H]			
7							
	2-7	4-7	6-2	[H]			
8							
	2-8	[H]					
9							
	2-4	3-4	4-3	[H]			
10							
	3-1	4-1	4-2	[H]			
11							
	3-2	[H]					
12							
	4-5	5-5	[H]				
13							
	6-5	[H]					

Talahanayan 4. Pagpapangkat at bilang ng paglitaw ng mga simbolo (ayon sa pagkakasunod-sunod ng paglitaw ng mga ito sa inskripsyon)

mga pangungusap, taludtod, o parirala. Makikita rin ito sa *Doctrina Christiana* sa anyong . Mahalaga ang mga ito bilang palatandaan para sa katapusan at simula ng ilang salita sa IBC dahil sa kawalan ng patlang sa pagitan ng mga salita.

lalo salabat. Ang ycalua ybig
 in mo naman ang capova mo tavó
 parangang catauan mo. Amen.
 Jesus.
 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20
 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40
 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60
 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80
 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100
 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120
 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140
 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160
 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180
 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200
 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220
 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240
 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260
 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280
 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300
 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320
 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340
 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360
 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380
 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400
 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420
 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440
 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460
 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480
 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500
 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520
 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540
 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560
 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580
 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600
 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620
 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640
 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660
 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680
 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700
 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720
 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740
 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760
 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780
 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800
 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820
 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840
 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860
 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880
 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900
 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920
 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940
 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960
 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980
 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

Larawan 10. Pahina mula sa *Doctrina Christiana* (1593) (Pansinin ang binilugang simbolong nakalagay sa unahan ng mga bahaging baybayin. Kapareho ang mga kudlit dito sa IBC ngunit nakaharap sa kabilang direksyon.)

Ang limang simbolo sa kabuuang 13 sa IBC ay masasabing mga pantig-katinig dahil may mga kudlit ang mga ito sa itaas o sa ibaba. Natukoy na ni Francisco ang apat sa limang mga pantig-katinig na ito sa pamamaraang paleograpiko. Sang-ayon kay Francisco, itinutumbas dito ang sa *ba* sa baybaying Tagalog . Itinutumbas din ang simbolong sa *ka* at ang sa *na* . Sa kabila ng pagdadalawang-isip ni Francisco sa anyo nitong baligtad, ang sa IBC ay itutumbas dito sa Tagalog *ma* . Mula sa preliminaryong mga pagtutumbas na ito ay maaring magsimula ang pagsusuri ngayong apat na ang simbolong may nakatakandang halaga, samantala’y siyam ang wala pa.

Ang Permutasyon ng ika-5 na Linya ng Inskripsyon

Kung wasto ang mga tumbasan ni Francisco, mapapansin sa anim na magkaibang simbolo na bumubuo sa ikalimang linya (mula sa kabuuang bilang na pito dahil umuulit ang simbolong sa mga posisyong 5-3 at 5-7) na may nakatakda nang mga halaga para sa apat na simbolo. Dalawang simbolo lamang, sa posisyong 5-2, at sa mga posisyong 5-3 at 5-7, ang wala pang tiyak na katumbas (kinulayang itim ang mga kahon na nakatapat sa mga simbolong mayroon nang mga katumbas na bigkas.)

5							
	na/na	?	?	na	na	na	?
	5-1 (28)	5-2 (29)	5-3 (31)	5-4 (32)	5-5 (33)	5-6 (34)	5-7 (35)

Gumamit kami ng isang simpleng pormula upang kalkulahan ang bilang ng mga permutasyon kung saan ang dalawang simbolo ay maaaring magkaroon ng labing-apat na magkakaibang katumbas na bigkas (na hindi nagkakapareho ang dalawa sa alinmang pagkakataon): $P = 14!/(14-2)!$. Ang resulta ay na mayroong 182 na posibleng permutasyon para sa ika-limang linya. Inilista sa pamamagitan ng kompyuter program sa ibaba ang lahat ng posibleng permutasyon para sa mga simbolong (sa posisyong 5-2) at (sa mga posisyong 5-3 at 5-7):


```
L = open ('calatagan5.txt', 'w')
ctr = 1
CHR1 = "b"
CHR2 = "k"
CHR3 = "n"
CHR4 = "m"
for x5 in ["a", "i", "o", "da", "ga", "ha", "la", "nga", "pa",
"ra", "sa", "ta", "wa", "ya"]:
CHR5 = x5
```

```






for x6 in ["a", "i", "o", "da", "ga", "ha", "la", "nga", "pa",
"ra", "sa", "ta", "wa", "ya"]:
    CHR6 = x6
    if CHR5 == CHR6: continue
    print str(ctr) + ':' + CHR1 + ' ' + CHR2 + ' ' + CHR3 + ' '
    + CHR5 + ' ' + CHR6 + ' ' + CHR4
    print
    L.write (str(ctr) + ':' + CHR1 + ' ' + CHR2 + ' ' + CHR3 +
    ' ' + CHR5 + ' ' + CHR6 + ' ' + CHR4 + '\n' + '\n')
    L.write (CHR2 + 'i' + ' ' + CHR5 + ' ' + CHR6 + ' ' +
    CHR3 + 'a' + ' ' + CHR4 + 'a' + ' ' + CHR1 + 'a' + ' ' +
    CHR6 + '\n' + '\n')
    ctr = ctr + 1
(Sinulat sa Python. Tingnan www. python.org)

```

Maaaring suriin ang mga lumabas na permutasyon at hanapan ng mga hugis-salita na may kahulugan (tingnan ang Talahanayan 5). Sa kasalukuyang kaso lumilitaw na ang permutasyon blg.154 ay isa sa may pinakamalaking potensyal sa interpretasyon. Ito ang sumusunod:

5							
	ka/ki	ta	sa	pa	ma	ba	sa
	5-1 (28)	5-2 (29)	5-3 (31)	5-4 (32)	5-5 (33)	5-6 (34)	5-7 (35)

Sa lahat ng ibang mga permutasyon sa listahan, nabubukod ito dahil maaaring sabihin na may pakahulugan na itong kagyat na ipinapahiwatig para sa isang nagbabasa ng Tagalog, bagamat malaki pa rin ang posibilidad na ito’y isang konstruksyong nagkataon lamang at na ang wika’y hindi Tagalog. Ang nabuong pangungusap na “*kita sana mabasa*” ay tila isang mensahe mula sa sinaunang panahon para sa isang taong naghahangad na basahin ang IBC.³ Mahalaga para sa pagsusuri ang paglitaw ng panghalip na *kita* sa mga posisyong 5-1 at 5-2, sapagkat kung titingnan ang kabuuan ng IBC ang salitang *kita* ay lumilitaw rin sa mga posisyong 2-3 at 2-4. Ito ay napakahalagang piraso ng impormasyon sapagkat maaaring minamarkahan nito ang simula at katapusan ng ilang mga salita sa IBC, bago at pagkatapos ng *kita*.

Mula sa paleograpikong pananaw, mapapansin na mas nahahawig ang simbolong ng IBC sa Tagalog kaysa sa . Napansin ni Francisco na, “ang pinakamalapit na anyo na maaaring maihambing sa simbolong ito ay ang ng Mangyan, na walang guhit na pahiga sa itaas (o patayo sa gilid), ihambing rin ito sa Mangyan sa, na mayroong kalahating pahigang guhit.” Kasunod

1: ki a i na ma ba i	62: ki ga sa na ma ba sa	123: ki ra ha na ma ba ha
2: ki a u na ma ba u	63: ki ga ta na ma ba ta	124: ki ra la na ma ba la
3: ki a da na ma ba da	64: ki ga wa na ma ba wa	125: ki ra nga na ma ba nga
4: ki a ga na ma ba ga	65: ki ga ya na ma ba ya	126: ki ra pa na ma ba pa
5: ki a ha na ma ba ha	66: ki ha a na ma ba a	127: ki ra sa na ma ba sa
6: ki a la na ma ba la	67: ki ha i na ma ba i	128: ki ra ta na ma ba ta
7: ki a nga na ma ba nga	68: ki ha u na ma ba u	129: ki ra wa na ma ba wa
8: ki a pa na ma ba pa	69: ki ha da na ma ba da	130: ki ra ya na ma ba ya
9: ki a ra na ma ba ra	70: ki ha ga na ma ba ga	131: ki sa a na ma ba a
10: ki a sa na ma ba sa	71: ki ha la na ma ba la	132: ki sa i na ma ba i
11: ki a ta na ma ba ta	72: ki ha nga na ma ba nga	133: ki sa u na ma ba u
12: ki a wa na ma ba wa	73: ki ha pa na ma ba pa	134: ki sa da na ma ba da
13: ki a ya na ma ba ya	74: ki ha ra na ma ba ra	135: ki sa ga na ma ba ga
14: ki i a na ma ba a	75: ki ha sa na ma ba sa	136: ki sa ha na ma ba ha
15: ki i u na ma ba u	76: ki ha ta na ma ba ta	137: ki sa la na ma ba la
16: ki i da na ma ba da	77: ki ha wa na ma ba wa	138: ki sa nga na ma ba nga
17: ki i ga na ma ba ga	78: ki ha ya na ma ba ya	139: ki sa pa na ma ba pa
18: ki i ha na ma ba ha	79: ki la a na ma ba a	140: ki sa ra na ma ba ra
19: ki i la na ma ba la	80: ki la i na ma ba i	141: ki sa ta na ma ba ta
20: ki i nga na ma ba nga	81: ki la u na ma ba u	142: ki sa wa na ma ba wa
21: ki i pa na ma ba pa	82: ki la da na ma ba da	143: ki sa ya na ma ba ya
22: ki i ra na ma ba ra	83: ki la ga na ma ba ga	144: ki ta a na ma ba a
23: ki i sa na ma ba sa	84: ki la ha na ma ba ha	145: ki ta i na ma ba i
24: ki i ta na ma ba ta	85: ki la nga na ma ba nga	146: ki ta u na ma ba u
25: ki i wa na ma ba wa	86: ki la pa na ma ba pa	147: ki ta da na ma ba da
26: ki i ya na ma ba ya	87: ki la ra na ma ba ra	148: ki ta ga na ma ba ga
27: ki u a na ma ba a	88: ki la sa na ma ba sa	149: ki ta ha na ma ba ha
28: ki u i na ma ba i	89: ki la ta na ma ba ta	150: ki ta la na ma ba la
29: ki u da na ma ba da	90: ki la wa na ma ba wa	151: ki ta nga na ma ba nga
30: ki u ga na ma ba ga	91: ki la ya na ma ba ya	152: ki ta pa na ma ba pa
31: ki u ha na ma ba ha	92: ki nga a na ma ba a	153: ki ta ra na ma ba ra
32: ki u la na ma ba la	93: ki nga i na ma ba i	154: ki ta sa na ma ba sa
33: ki u nga na ma ba nga	94: ki nga u na ma ba u	155: ki ta wa na ma ba wa
34: ki u pa na ma ba pa	95: ki nga da na ma ba da	156: ki ta ya na ma ba ya
35: ki u ra na ma ba ra	96: ki nga ga na ma ba ga	157: ki wa a na ma ba a
36: ki u sa na ma ba sa	97: ki nga ha na ma ba ha	158: ki wa i na ma ba i
37: ki u ta na ma ba ta	98: ki nga la na ma ba la	159: ki wa u na ma ba u
38: ki u wa na ma ba wa	99: ki nga pa na ma ba pa	160: ki wa da na ma ba da
39: ki u ya na ma ba ya	100: ki nga ra na ma ba ra	161: ki wa ga na ma ba ga
40: ki da a na ma ba a	101: ki nga sa na ma ba sa	162: ki wa ha na ma ba ha
41: ki da i na ma ba i	102: ki nga ta na ma ba ta	163: ki wa la na ma ba la
42: ki da u na ma ba u	103: ki nga wa na ma ba wa	164: ki wa nga na ma ba nga
43: ki da ga na ma ba ga	104: ki nga ya na ma ba ya	165: ki wa pa na ma ba pa
44: ki da ha na ma ba ha	105: ki pa a na ma ba a	166: ki wa ra na ma ba ra
45: ki da la na ma ba la	106: ki pa i na ma ba i	167: ki wa sa na ma ba sa
46: ki da nga na ma ba nga	107: ki pa u na ma ba u	168: ki wa ta na ma ba ta
47: ki da pa na ma ba pa	108: ki pa da na ma ba da	169: ki wa ya na ma ba ya
48: ki da ra na ma ba ra	109: ki pa ga na ma ba ga	170: ki ya a na ma ba a
49: ki da sa na ma ba sa	110: ki pa ha na ma ba ha	171: ki ya i na ma ba i
50: ki da ta na ma ba ta	111: ki pa la na ma ba la	172: ki ya u na ma ba u
51: ki da wa na ma ba wa	112: ki pa nga na ma ba nga	173: ki ya da na ma ba da
52: ki da ya na ma ba ya	113: ki pa ra na ma ba ra	174: ki ya ga na ma ba ga
53: ki ga a na ma ba a	114: ki pa sa na ma ba sa	175: ki ya ha na ma ba ha
54: ki ga i na ma ba i	115: ki pa ta na ma ba ta	176: ki ya la na ma ba la
55: ki ga u na ma ba u	116: ki pa wa na ma ba wa	177: ki ya nga na ma ba nga
56: ki ga da na ma ba da	117: ki pa ya na ma ba ya	178: ki ya pa na ma ba pa
57: ki ga ha na ma ba ha	118: ki ra a na ma ba a	179: ki ya ra na ma ba ra
58: ki ga la na ma ba la	119: ki ra i na ma ba i	180: ki ya sa na ma ba sa
59: ki ga nga na ma ba nga	120: ki ra u na ma ba u	181: ki ya ta na ma ba ta
60: ki ga pa na ma ba pa	121: ki ra da na ma ba da	182: ki ya wa na ma ba wa
61: ki ga ra na ma ba ra	122: ki ra ga na ma ba ga	

Talahanayan 5. Listahan ng mga permutasyon ng ika-5 linya (kanan patungong kaliwa)

nito naisip niya paano kung ang guhit sa itaas ng *la* sa Tagalog at Tagbanuwa ay mga “nakakurbang linya na nanggaling sa pahiga (o patayo sa gilid) na guhit ng simbolong IBC” (1973, p.37). Tulad ng napansin ni Francisco, may pagkakahawig ang *sa* at *la* sa mga baybaying Pilipino kahit hindi kasinglinaw ang pagkakaugnay ng Tagalog *sa* at *la*, di katulad ng sa Hanunoo (*sa*, at *la*; *sa*, at *la*) at sa Tagbanuwa (*sa*, at *la*; *sa*, at *la*). May malaking pagkakahawig ang simbolong Calatagan sa mga hugis ng simbolong *sa* sa Buhid Mangyan (;). Sa gayong dahilan, itutumbas sa simbolong ang bigkas na *sa* alinsunod sa permutasyon blg.154. Sa kabilang banda naman, masasabing malaki rin ang pagkakahawig ng simbolong sa IBC sa *ta* ng baybaying Tagalog (parang sinalamin). Sinasabing nanggaling pa ang huli sa *ta* ng sistemang Pallava ng Timog India [Court, 1996, p.448]. Alinsunod sa kasalukuyang eksperimental na lapit, maaaring pag-aralan ang ibang mga permutasyon upang makabuo ng iba pang mga kahulugan.

Ang tunay na hamon ay ang pagbubuo ng kahulugan para sa buong inskripsyon at hindi lamang ang paglitaw ng kahulugan sa isa o dalawang linya. Sa puntong ito ay mayroon nang anim na simbolong may nakatakdang katumbas habang pito ang wala pa. Upang lubusan itong mapakinabangan ay maaari nang suriin ang unang linya ng inskripsyon. Agad mapapansin na kapag ipinasok ang mga resulta ng permutasyon blg.154 sa unang linya, mayroon nang nakatakdang halaga ang lahat ng mga simbolo maliban sa sa posisyong 1-1.

1						
?	NA	BE/BI	SA	KA	TA	
1-1 (1)	1-2 (2)	1-3 (3)	1-4 (4)	1-5 (5)	1-6 (6)	

Ang pagtatakda ng halaga na *sa* para sa simbolong sa IBC ay lumilikha ng salitang Tagalog (bagamat mula wikang Java) na “*bisa*” (sa posisyong 1-3 at 1-4). Ang pagtatakdang halaga naman ng *ta* para sa simbolong sa IBC ay lumilikha ng salitang “*kata*” (salita). Kung isantabi muna ang unang dalawang simbolo sa unahan, maaaring basahin ang dalawang salitang ito nang tuwiran sa wikang bahasa Indonesia bilang *bisa kata* o “maaaring sabihin”. Ang maitatanong lamang ay kung sino ang nagsasalitang ito at kung ano ang kanyang sinabi. Nakakapagpatibay sa aming pagpili ng permutasyon blg.154 ang paglikha nito ng pakahulugan sa dalawang magkaibang linya ng IBC at gayundin ang paglikha nito ng madalas naulit na panghalip na “*kita*”.

Bagong Kaalamang Paleograpiko: ang Bisayang “da”

Ang apat na tumbasan mula kay Francisco at ang dalawang haypotetikal na pagtutumbas na nakuha mula sa pagsusuring permutasyon ay nagbunga na

ngayon ng anim na simbolong may katumbas mula sa kabuuang labingtatlo. Ngayon papasok ang napakahalagang mga ambag ni Oropilla (2008, p.41): ang kanyang pagtukoy sa apat na simbolo sa pamamagitan ng masinsinang pagsusuring paleograpiko at paghahambing ng mga simbolo sa IBC sa akdang *Doctrina Christiana* (1593). Ang mga ito ay ang $\mathfrak{R}$ = *ga*, $\mathfrak{S}$ = *da*, $\mathfrak{C}$ = *wa*, at $\mathfrak{Y}$ = *ya*. Malaki ang posibilidad na wasto ang kanyang mga pagtutumbas (mas maaga pa ngang iminungkahi ni Wade ang mga naturang tumbasang *ga* at *da* [personal na komunikasyon, Abril 21, 2008]). Kapag ipinagsama ang apat na mungkahing pagtutumbas ni Oropilla, ang anim mula kay Francisco, at ang dalawa mula sa aming permutasyon ng ikalimang linya ng IBC, ay umabot na sa sampu ang mga simbolong may mungkahing katumbas. Ang aming panukala ay na idagdag pa rito ang mga tumbasang: $\mathfrak{N}$ = *nga*, $\mathfrak{B}$ = *ba*, at $\mathfrak{L}$ = *la*. Maliban sa misteryosong simbolo na $\mathfrak{Q}$, at kung isasaalang-alang ang mga pagbabaligtad at pag-iikot ng mga simbolo, naniniwala kaming may sapat nang batayan sa datos na paleograpiko ang lahat ng panukalang pagtutumbas (tingnan ang Talahanayan 6). Tungkol sa misteryosong simbolong $\mathfrak{Q}$, ito ang sinulat ni Francisco (1973): “ang simbolong ito ay tila walang posibleng kawangis sa mga kilala nang mga silabaryo” (p.37). Habang wala pang lumilitaw na bagong ebidensyang paleograpiko, ang nalalabing hakbang na maaaring gawin ay ang haypotetikal na pagtutumbas (ang naiwan na maaaring maitumbas sa $\mathfrak{Q}$ ay “a”, “e”/“i”, “o”/“u”, “la” at “pa”). Si De Casparis mismo ay sang-ayon sa ganitong pamamaraan:

Sa maraming pagkakataon hindi sapat ang masinsinang kaalaman sa paleograpiya upang makilala ng paleograpo ang isang *aksara*, ngunit maaari nitong malimita ang bilang ng mga posibilidad hanggang sa maaaring makagawa ng wastong desisyon gamit ang ibang mga batayan... Ang isa pang paraan na madalas gamitin bagamat ito’y may dala-dalang panganib ay ang pagsasaisantabi ng ilang mga posibilidad at ang pagpili ng isang mas may kahulugan alinsunod sa konteksto. Totoong ganito ang ginagawa ng karamihan ng mga epigraper kahit hindi nila namamalayan; karaniwang sinisimulan lamang nilang pansinin ang mga maliliit na detalye kapag mayroong higit sa isang posibilidad. Malinaw na may mga panganib sa pamamaraang ito, subalit hindi praktikal na ito ay ikondena, lalo na at may mga isteryotipikong katangian ang ilang bahagi ng mga inskripsyon. Pag-üingat at disiplina ang dapat magtatakda kung hanggang saan ito maaaring gamitin. (1975, p.3, salin mula sa Ingles)

Kailangan pang linawin na tila hindi tamang paraan ng paghahanap ng mga katumbas ng mga simbolo para sa isang inskripsyon na hinihinuhang

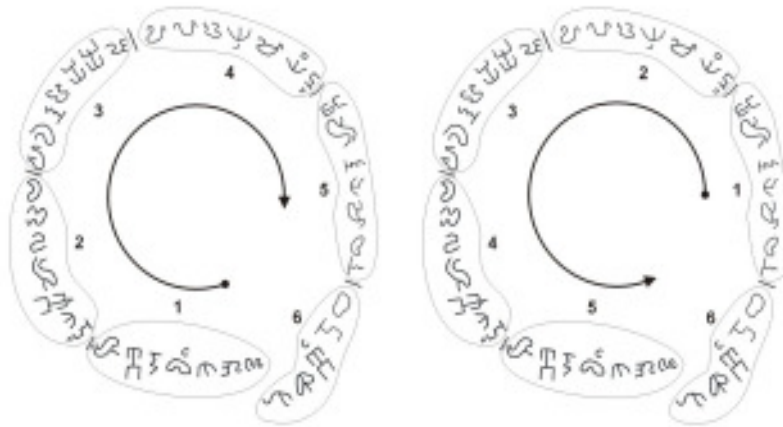

		B	T1	T2	Tb	M
FRANCISCO (1973)	BA	O	 Calatagan		O	>
	KA	 Calatagan			+	∞
	MA			 Calatagan		∇
	NA		 Calatagan	 Calatagan	T	H
OROPILLA (2008)	DA	 Calatagan				∇
	GA	 Calatagan				∇
	WA			 Calatagan		∇
	YA			 Calatagan		∇
GUILLERMO (2008)	TA		 Calatagan			∇
	SA			 Calatagan		∇
	NGA					 Calatagan
	HA	 Calatagan				∇
	LA					∇
					 Calatagan	?

Talahanayan 6. Mga pagtutumbas mula kina Francisco (paleograpiya), Oropilla (paleograpiya) at Guillermo (paleograpiya/kriptograpiya). B = Bisaya, Ezguerra 1747; T1 = Tagalog, Chirino 1604; T2 = Tagalog, the Doctrina Christiana 1593; Tb = Tagbanuwa; M = Mangyan

nakasulat sa iisang wika ang pagsasangguni ng iba't ibang silabaryong may pangkasaysayang rekord. Sa pangkalahatan ay makikitang sinusundan lamang dito ang mga kumparatibong hakbang na sinimulan ni Francisco (1973). Maaaring may haypotesis na magkakamag-anak ang mga silabaryo sa Pilipinas at sa gayo'y may taglay na pangkalahatang pagkakahawig ng anyo sa kabila ng indibidwalidad ng bawat isa. Malinaw na may mga pagkakaiba na maaaring sanhi ng natatanging mga pangkulturang panghihiram/adaptasyon o kaya ng dibersipikasyon mula sa orihinal na magkakatulad. Wala pang sapat na nalalaman tungkol sa kasaysayan ng ganitong mga proseso at ang IBC ay isang napakaliit na piraso lamang ng ganitong istorya. Ang totalidad ng mga naka-rekord na silabaryo lamang ang pangunahing magagamit na batis upang maunawaan ito. Dapat ring bigyang pansin na ang ilang bersyon ng silabaryong “etniko” sa Pilipinas ay maaaring dulot lamang ng pagkakaiba ng estilo ng pagsusulat ng mga indibidwal na impormante at hindi ng tunay na dibersipikasyon. Napakakaunti ng nalalaman hinggil sa mga silabaryong Bisaya hanggang ngayon dahil sa kakulangan at kahinaan ng mga batis. Lalo pang problema ang IBC dahil walang pangkasaysayang rekord na nagtala ng ganitong silabaryo, na hindi naman nangangahulugan na hindi ito umiral.

Ang labing-apat na tumbasan nina Francisco, Oropilla, Potet, at ng mga may-akda ay sapat na upang mabasa ang kabuuan ng IBC. Maliban sa mga pagkakaiba sa mga tumbasan ng mga simbolo at ang nabanggit na sa itaas na mga problema sa transkripsyon ni Oropilla, ang isa pang pangunahing pagkakaiba ng aming transkripsyon sa ginawa ni Oropilla ay ang direksyon ng pagbasa. Binasa namin ang inskripsyon na paikot sa kanan (*clockwise*) mula sa

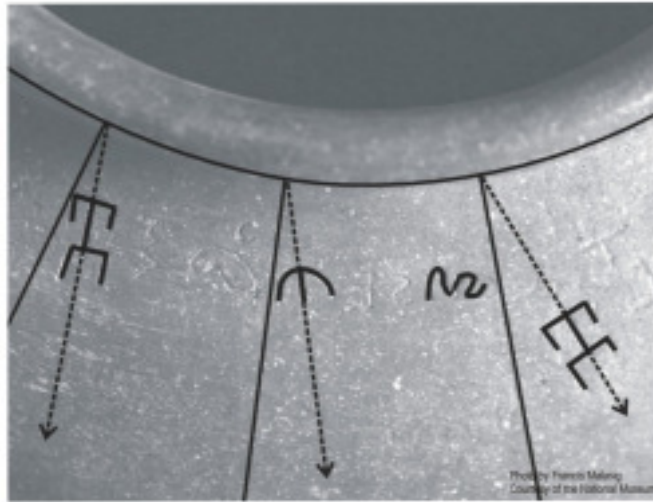
Larawan 11. Direksyon ng pagbasa, pagpapangkat ng mga simbolo at pagkakasunod ng pagbasa (Guillermo [kaliwa], Oropilla [kanan])

simbolong , samantalang baligtad ang direksyon ng pagbasa ni Oropilla (*counterclockwise*) na nagsisimula naman sa ikalawang seksyon/linya ng inskripsyon imbes na sa pinakauna. Ang dapat ituring na pinakaunang seksyon/linya (batay sa kanyang direksyon ng pagbasa) ay kanyang pinasunod sa huling seksyon/linya na nagtatapos sa . Sa tingin namin ang hakbang na ito ay hindi tama sapagkat nilalabag o minamanipula nito ang pagkakasunod-sunod ng mga seksyon/linya ng teksto (tingnan ang Larawan 11). Ang paglalarawan ni Oropilla sa IBC ay nagbibigay ng maling impresyon kung hindi pa nga sinasadyang ipalsipika ang pagkakasunod-sunod ng mga seksyon/linya at nagdudulot ng isang hindi lohikal na pagsisiksikan ng mga simbolo (tingnan ang Larawan 8) (Oropilla, 2008, p.69).

Ang aming mga batayan sa pagpili ng direksyon ng pagbasa mula sa simbolong paikot sa kanan ay nangangailangan ng karagdagang paliwanag lalo pa dahil pinili ni Francisco ang kabaligtaran na direksyon (1973, p.39). Naririto ang aming mga dahilan: (1) Ang aktwal na pagsusulat ay nagsimula sa simbolong dahil lumampas ang inskripsyon sa sirkumperensya ng bibig ng palayok at kinailangang magtapos sa ilalim ng orihinal na pinagsimulang simbolong . Inamin ni Francisco (1973) na sa kabila ng kanyang posisyon hinggil dito,

Mukhang ang simula ay ang kaliwang dulo [] dahil paralel ito sa bibig ng palayok, at ang kanan [] ang nasa dulo ng linya. Ito'y dahil wala nang naiwang espasyo para sa natirang bahagi ng inskripsyon kung kaya't kinailangan pahabain ng umuukit nito ang 'linya' hanggang sa puntong lumihis na ito sa normal na kurso ng pagsusulat. Karaniwan sa pagsusulat sa anumang paraan na kapag naubos na ang espasyo at kailangan pang magdagdag ng ilang salita ay nagsusulat na lamang sa anumang bakanteng espasyo at hindi kinakailangan sa parehong direksyon. Ito ang maaaring nangyari sa partikular na inskripsyong ito. (p.33, salin mula sa Ingles)

(2) Makikita sa maingat na pagsusuri ng mga litrato ng IBC (at ng banga mismo) na pababaw nang pababaw at lalong nagiging malabo at magulo ang pagkasulat ng mga simbolo habang papalapit sa . Maaaring sanhi ito ng pagkapagod ng nag-uukit, o ng pagtigas ng rabaw na pinagsusulatan; (3) Ang mga 'bertikal' o patayong guhit ng mga simbolo sa iminimungkahing simula ng pagsusulat ay nakasandal sa kaliwa, papalayo sa nagsusulat, isang bagay na mukhang lohikal na nagaganap sa simula kaysa sa katapusan ng proseso ng pagsusulat (tingnan ang Larawan 12); (4) Ang *Doctrina Christiana* ng 1593 na nakalimbag sa baybaying Tagalog at sinulat mula kaliwa pakanan, ay may kudlit na mukhang letrang "c" na nakabukas ang bibig sa kaliwa. Ang kudlit sa IBC ay nakaharap sa kabilang

Larawan 12. Pakaliwang pagkiling ng mga bertikal

direksyon at halos mukhang ganap na letrang “c”. Maaaring pananda ito ng pagbaligtad ng direksyon ng pagsusulat (tingnan ang Larawan 10). (5) Napansin ng naunang mananalaysay na Espanyol na si Antonio de Morga na sa mga Tagalog, “ang direksyon ng pagsusulat sa kawayan at ngayon sa papel, ay nagsisimula sa kanan pakaliwa, kahawig ng paraang arabe” (1958 [1609], p.291). Karaniwang tapat ang paglalarawan at pagsasalaysay ni De Morga hinggil sa maraming aspeto ng kultura at kasaysayan ng sinaunang Pilipinas, subalit hindi pa nabibigyan ng sapat na konsiderasyon ang obserbasyon niyang ito. Ang pakaliwang direksyon din ng pagsusulat ay binanggit ng Pranses na si Paul de la Gironière (1855). Kung titingnan ang napakaraming magkakasalungat na opinyon hinggil sa direksyon ng pagsusulat ng mga baybaying Pilipino (Francisco, 1973, pp.16-20), hindi wastong ipagpalagay na may “istandardisadong” direksyon sa pagsusulat na umiiral na noong mga panahong iyon. (6) Ipinapalagay na ang direksyon ng pagbabasa at pagsusulat ay pareho at hindi magkabaligtad.

Bilang panghuli, iminumungkahi rito na ang wika ng IBC ay hindi Pangasinan, tulad ng pananaw ni Oropilla, ni Tagalog o Mangyan tulad ng haka ni Francisco, kundi “Bisaya,” sa pinakamalawak nitong pakahulugan. Bakit Bisaya? Umiinog ang ideyang ito sa pagtutumbas ni Oropilla sa **5** = *da*. Ayon kay Francisco:

Maaaring *da* ito at ang pinakamalapit nitong hugis ay makikita sa Bisayang *da* ng 1747 (Ezguerra) **5** - na maaaring nagdebelop sa iba’t ibang anyo, i.e. Tagalog **5** (1593), Tagbanuwa at Samar-Leyte na sumusunod sa parehong paraan ng pag-ukit.

Pinakamalapit dito ang sa Tagbanuwa bagamat maaaring ituring ang Tagalog bilang estilisadong anyo. (1973, p.37, salin mula sa Ingles)

Kung ang simbolong **ᜏ** ay talagang *da*, maaari itong maituring na ebidensya hinggil sa wika ng IBC. Sa mga kumparatibong talahanayan ng mga baybaying Filipino nina Francisco (1973, p.91) at Pardo de Tavera (Larawan 13), mapapansin sa mabilisang pagsusuri ng simbolong **ᜏ** na ang ganitong anyo ng *da* ay nakikita sa ilang baybaying Bisaya lamang.

ᜏ *Antiguos Alfabetos Filipinos*

	Capital	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z
Tagalog	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ
Ilocano	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ
Visaya	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ
Pangasinan	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ
Pampanga	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ
?	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ	ᜏ

1884. Pardo de Tavera *1884. Pardo de Tavera*

Larawan 13. Paghahanay ng mga baybaying Pilipino (Pardo de Tavera (1884)) (Pansinin ang binilugang simbolong Bisaya para sa da.)

Maliban dito, sa kabila ng karagdagang mga batis na maihaharap upang mapagtibay ang pagtutumbas ng *da* sa **ᜏ** ng IBC, masasabing tila eksaherado at hindi tapat ang transkripsyon ni Pardo de Tavera (tingnan ang Talahanayan 7) ng *da* ni Ezguerra na mas malapit talaga sa karaniwang *da* ng Tagalog kaysa sa kanyang pagkopya. Uulitin ni Francisco (1973, p.93) ang eksaheradong bersyon na ito mula kay Fox at ipapasa sa iba pa katulad ni Jocano (1975). (May ilan pang halimbawang kakikitaan ng kakulangan ng katapatan sa orihinal ni Ezguerra

sa talahanayan 7.) Dahil nagiging malinaw na *na* ang katumbas ng simbolong **↑** ng IBC ay hindi na bibigyang-pansin dito ang pagkakahawig ng *na* na naitala ni Pardo de Tavera mula kay Méntrida sa simbolong IBC na itinutumbas sa *da* sa kasalukuyang pagbasa. Ito ay bilang pagsunod sa lohika ng mga silabaryo sa Pilipinas na nagtatakda ng isang tunog lamang para sa isang simbolo. Problematiko ang pagbigay sa iisang inskripsiyong baybayin ng iisang tunog para sa dalawang simbolo tulad ng ginawang pagbasa ni Borrinaga (2009a) na itinakdang *na* ang katumbas ng dalawang magkaibang simbolo na **5** at **↑** ng IBC. Malinaw na maraming usapin at suliranin sa mga naitalang silabaryong Bisaya, tulad ng makikita kina Alcina (1668), Ezguerra (1747), Delgado (1751) at Méntrida (1637). Nagdulot ng pagdadalawang-isip kay Scott mismo hinggil sa katapatan ng mga ito, bagay na hindi pa nareresolba hanggang ngayon (Borrinaga, 2009b).

	Ezguerra (1747)	Laktaw (1914)	Pardo de Tavera (1884)	Fox (1950)	Kobak (1980s?)
A	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ
B	o	o	o	o	o
K	h	h	h	h	h
D	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ
E	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ
G	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ
H	s	s	s	s	s
L	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ
M	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ
N	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ
O	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ
P	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ
S	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ
T	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ
NG	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ
W	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ
Y	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ	ʌ

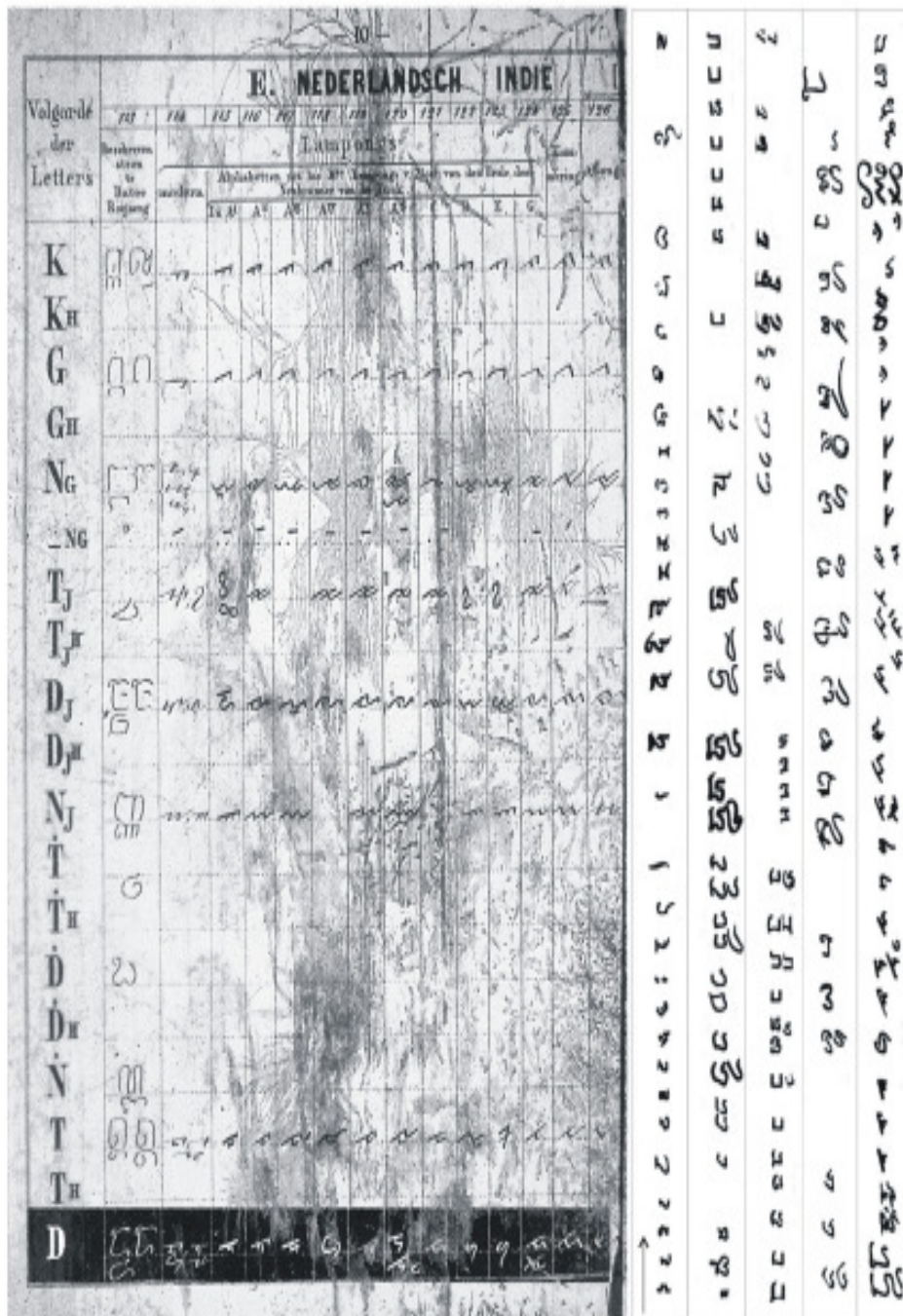
Talahanayan 7. Ilang problema sa transkripsyon/pagkopya ng baybaying Bisaya ni Ezguerra (1747)

Kung titingnan muli ang mga kumparatibong talahanayan ni Ahmad Hasan Dani ng mga sistema ng sulat sa India (Dani 1963), matatalunton ang anyong ito ng *da* sa mga inskripsyon ng Ayodhya sa maagang unang dantaong A.D. at ang pagkalat nito sa Timog-Silangang Asya dahil maraming halimbawa kabilang na ang inskripsyong My Son sa panahon ni Sambhuvarman ng ika-6 na dantaon at ang importanteng inskripsyon ng Kedukan Bukit sa Sumatra 683 A.D. (tingnan ang Talahanayan 8) (Coedès, 1930). Inilarawan ni Dani ang *da* na ito bilang “bilog na *da* na nakabuka ang bibig sa kanan” (1963, p.283). Samakatuwid, ang simbolong Calatagan na **᳚** *da* ay maaaring tingnan bilang isang baryasyon na nakabuka ang bibig sa kaliwa. Mapapansin na ang mga simbolo ng Calatagan na **᳚** *ma*, **᳚** *wa*, **᳚** *ha* at **᳚** *ta* ay mga anyo ng baybaying Tagalog na binaligtad, sinalamin, o inikot kung isasangguni kay Chirino (1604) at sa *Doctrina Christiana* (1593) (tingnan ang Talahanayan 6).

1 Vietnam: My Son inskripsyong Sambhuvarman	ika-6 dt. A.D.	᳚
2 Cambodia: Ta Prohm inskripsyong Rudravarman	ika-6 dt. A.D.	᳚
3 Cambodia: Han Chey inskripsyong Bhavavarman	ika-6 dt. A.D.	᳚
4 Sumatra: Inskripsyon ng Kedukan Bukit	Saka 605 = A.D. 683	᳚
5 Thailand: Inskripsyong Phra Pathom	ika-7 dt. A.D.	᳚
6 Java: Inskripsyon ng Canggal	Saka 654 = A.D. 732	᳚
7 Burma: Inskripsyong Myazedi	A.D. 1113	᳚

Talahanayan 8. Mga simbolo para sa d/da in sa iba't ibang inskripsyon sa Timog-Silangang Asya (Dani (1963))

Ang mga sistema ng sulat simula sa mga Kautusan ni Asoka (272-231 B.K.) ng India patungong Java, Sumatra, Borneo hanggang sa Pilipinas, ay tinipon at isinasaayos ni Holle (1877) upang mailarawan ang pagkakamag-anak ng mga sistemang ito sa isang talahanayang may 52 pahina. Makikita sa Larawan 14 ang isang halimbawang pahina ng akda ni Holle. Katabi nito, kinalap at isinaayos mula sa buong Talahanayan ni Holle ang mga simbolo para sa *da*, mula Asoka hanggang Pilipinas, na kung saan kapansin-pansin ang kalaganapan ng mga tipo at prototipo ng *da* na naitala para sa mga sistemang Tagalog at Bisaya.

Larawan 14. Halimbawang pahina mula sa mga Talahanayan ni Holle (1881) [kaliwa]; tinipon na mga simbolong D/DA mula kay Holle [kanan]

Sa mga ebidensyang ito, napapabulaanan ang nosyon na hiniram lamang ng mga Bisaya ang kanilang baybayin mula sa baybaying Tagalog (Scott, 1994, p.94). Tila hindi rin tama ang palagay ni Francisco na ang Bisayang *da* ay nagbago patungo sa estilisadong bersyong Tagalog dahil itong huli ang anyong lumitaw sa Sulat-Tanso ng Laguna bilang *da* (sa Surat Kawi ng ika-10 dantaon).

Batay dito, maaaring tingnan kung ano ang ibubunga ng haypotesis na Bisaya ang wika ng IBC. Dapat idiin na ang katawagang “Bisaya,” na terminong tumutukoy sa isang pamilyang pangwika na sumasaklaw ngayon sa higit sa tatlung wika, ay ginagamit namin dito sa pinakamalawak nitong kahulugan. At kung tutunghayan ang relasyon ng Tagalog sa Bisaya, ayon kay McFarland (1981) ang mga wikang Tagalog at Bikol ay nakapaloob sa tinatawag na “Central Philippine Sub-group” na sumasaklaw din sa Hiligaynon (Hilagang Bisaya), Bolanon (Timog Bisaya) at Mandaya (Silangang Mindanao).

Pagpapalit ng mga Simbolo

Ipinapakita sa Talahanayan 9 ang apatnapung (40) simbolo at labing-apat (14) na magkakaibang simbolo na bumubuo sa IBC kung babasahin ito ng paikot sa kanan (*clockwise*) na direksyon mula sa . Ang inskripsyon ay nahahati sa anim na seksyon batay sa malinaw na mga marka. Ipinapakita sa Talahanayan 10 ang mga itinakdang katumbas ng mga simbolo nina Francisco, Potet, Oropilla at ng mga kasalukuyang may-akda. Tinanggal na ang mga simbolong Calatagan sa Talahanayan 11 at iniwan lamang ang mga katumbas sa Romanong alpabeto.

1								
	0	1-1 (1)	1-2 (2)	1-3 (3)	1-4 (4)	1-5 (5)	1-6 (6)	
2								
	-	2-1 (7)	2-2 (8)	2-3 (9)	2-4 (10)	2-5 (11)	2-6 (12)	2-7 (13)
3								
	-	3-1 (14)	3-2 (15)	3-3 (16)	3-4 (17)	3-5 (18)	3-6 (19)	3-7 (20)
4								
	-	4-1 (21)	4-2 (22)	4-3 (23)	4-4 (24)	4-5 (25)	4-6 (26)	4-7 (27)
5								
	-	5-1 (28)	5-2 (29)	5-3 (31)	5-4 (32)	5-5 (33)	5-6 (34)	5-7 (35)
6								
	-	6-1 (36)	6-2 (37)	6-3 (38)	6-4 (39)	6-5 (40)		

Talahanayan 9. Pagsasaayos ng mga simbolo sa anim na linya (binasa paikot mula kanan pakaliwa).

1	~							
		GA	NA	BI	SA	KA	TA	
	0	1-1 (1)	1-2 (2)	1-3 (3)	1-4 (4)	1-5 (5)	1-6 (6)	
2								
		DU	NA	KI	TA	HA	LA	BA
	-	2-1 (7)	2-2 (8)	2-3 (9)	2-4 (10)	2-5 (11)	2-6 (12)	2-7 (13)
3								
		YA	WA	SA	LA	KA	KA	GA
	-	3-1 (14)	3-2 (15)	3-3 (16)	3-4 (17)	3-5 (18)	3-6 (19)	3-7 (20)
4								
		YA	YA	LA	NI	MA	NU	DI
	-	4-1 (21)	4-2 (22)	4-3 (23)	4-4 (24)	4-5 (25)	4-6 (26)	4-7 (27)
5								
		KI	TA	SA	NA	MA	BA	SA
	-	5-1 (28)	5-2 (29)	5-3 (31)	5-4 (32)	5-5 (33)	5-6 (34)	5-7 (35)
6								
		BA	DA	KI	BA	NGA		
	-	6-1 (36)	6-2 (37)	6-3 (38)	6-4 (39)	6-5 (40)		

Talahanayan 10. Ang mga simbolong Calatagan at ang katumbas ng mga ito

Nakatala ang aming pagpapangkat ng mga pantig at minumungkahing dagdag na mga katinig (nakapanaklong) sa Talahanayan 12. Ito ang isa sa mga pinakamaselan na yugto ng proseso ng pagbasa ng anumang sulating baybayin. Sa taludtod 6, salita bilang [17], ang *ra* ay itinuturing na katumbas ng *da* sapagkat siyang katangian ng mayorya ng mga baybaying Pilipino kasama ang Tagalog at Bisaya. Ang salita bilang [13] ay dinagdagan ng “*a*” na maaaring hindi isinulat o hindi ibinibigkas. Makikita sa Talahanayan 12 ang idinagdag na mga katinig sa siyam na pantig sa mga linyang 2, 4, at 6. Walang idinagdag na katinig sa sampu ng labingsiyam na salitang lumitaw. Kung ihahambing ito sa bersyong Pangasinan ni Oropilla (na makikita sa Talahanayan 13), kanyang dinagdagan ng 21 katinig ang isang tekstong binubuo lamang ng apatnapung (40) pantig, at sa labimpitong (17) salita sa kanyang pagbasa, iisa lamang, *banga*, ang walang idinagdag na katinig.

Ang sunod na hakbang ay ang pagkuha ng isang random na sampol ng dalawampung (20) mga teksto mula sa isang koleksyon ng mga ambahan sa Surat Mangyan (Postma 1970). Ang bawat teksto ay saknong na binubuo ng anim na linya na may pituhang pantig. Tiningnan ang average na proporsyon ng mga salitang binubuo ng mga pantig na may dagdag na katinig at ang lumabas ay karaniwang 80.52 porsyento sa mga salita ay may pantig na napunan ng katinig. Masyadong malayo ang 94.2 porsyento ni Oropilla sa aming nakitang

1	GA	NA	BI	SA	KA	TA	
2	DU	NA	KI	TA	HA	LA	BA
3	YA	WA	SA	LA	KA	KA	GA
4	YA	YA	LA	NI	MA	NU	DI
5	KI	TA	SA	NA	MA	BA	SA
6	BA	DA	KI	BA	NGA		

Talahanayan 11. Transliterasyon ng mga simbolo

1	[01]GANA	[02]BISA	[03]KATA
2	[04]DUNA	[05]KITA[Y]	[06]HALABA[S]
3	[07]YAWA	[08]SALA	[09]KAKAGA
4	[10]YA[M]YA[M]	[11]LA	[12]NI
			[13]MANU[G](A)I[T]
5	[14]KITA	[15]SANA	[16]MA[G]BASA
6	[17]BARA[NG]	[18]KIN[ING]	[19]BANGA

Talahanayan 12. Haypotetikal na pagpapangkat at pagdaragdag ng mga nagsasariling katinig.

average. Bagamat hindi imposibleng mangyari ito, kapag isama ito sa iba pang mga problema sa transkripsyon ni Oropilla, nagkakaroon ng impresyong labis ang ginawa niyang interbensyon sa teksto upang maibagay ito sa kanyang interpretasyon.

Ang pagsusuri sa pagbasa mismo ni Oropilla, na may kinalaman sa “ulan ng sakit” na nilikha ng mga sumasabog na bulkan na nagiging sanhi ng nakakasakal na “imboluntaryong pagsara ng glottis” na humahantong sa “blangkong mga titigan” ay hindi na namin papasukin dito (Salazar, 2008). Napapabulaanan rin ang kanyang pahayag na, “ang wika ... na ginamit sa palayok ay singdalisay ng sinasalita ngayon,” (Oropilla, 2008, p.x) ng obserbasyon ng makatang Pangasinense na si Sonny Villafania (sa kanyang komento hinggil sa

pagbasa ni Oropilla) na, “hindi maayos ang pagkakabuo ng mga linya at hindi wasto ang gramatika” at ang “kasalukuyang mga Pangasinense ay tiyak na hindi makakaunawa kung ano ang ibig sabihin ng teksto. Labis na arkaiko...” Ayon pa kay Villafania, hindi makikita ang marami sa mga hugis-salita ni Oropilla sa alinmang diksyonaryong Pangasinan (S. Villafania, personal na komunikasyon, Okt. 8, 2008). Ang natatanging mga linya na tila may binubuong pangungusap, *sikaran binagaan/pibakim damba*, na isinalin ni Oropilla bilang “napagbigyang-alaman na, magpadala ka ng tulong,” na sinulat muli ni Villafania bilang *sikaran binagaan/pibakim padia* “ipadala rito ang mga pinagsabihan” (S. Villafania, personal na komunikasyon, Nob. 17, 2008), ay nabuo lamang sa pamamagitan ng mali at arbitraryong pagdurugtong ni Oropilla ng una at huling linya ng inskripsyon.

1	[01]LABA[D]	[02]MANULAY	[03]SAKI[T]
2	[04]DINO[T]	[05]MANINGA[S]	[06]MA[G]YA[T]
3	[07]GA[M]KA[T]KA[T]	[08]NGALA[N]	[09]WA[D]YA
4	[10]BANGA	[11]RA[Y]	[12]SAKI[T] [13]NA[N]DO[N]
5	[14]SAKALA[N]	[15]BINAGAA[N]	
6	[16]PABAKI[M]	[17]DA[M]BA	

Talahanayan 13. Ang mga haypotetikal na pagpapangkat ni Oropilla at pagdaragdag ng mga nagsasariling katinig.

Ang mga Haypotetikal na Nabuong Salita at Literal na Pagsalin

Ipinapakita sa Talahanayan 14 ang mga kahulugang diksyunaryo ng mga haypotetikal na nabuong salita at ang literal na pagsasalin ng mga nabuong linya. Ang karamihan ng mga salita ay nakatala sa makapal na *Dictionary of Cebuano Visayan* (1972) ni Wolff at sa *English-Cebuano Visayan Dictionary* ni Cabonce (1983). Narito ang mungkahing pagbasang Bisaya (na may mga rebisyong nakabatay sa interpretasyon na ipinaloob na sa teksto) at ang ginawang malayang-salin sa Filipino:

[01] *Gana* [02] *Bisa* [03] *Kata*
 [04] *Duna* [05] *kita'y* [06] *balabas*
 [07] *Yawa,* [08] *sala,* [09] *kekaga*
 [10] *Yamyam* [11] *la* [12] *ni* (mga) [13] *Manugdait:*
 [14] *Kita* [15] *sana* [16] *magbasa*
 [17] *Barang* [18] *king* [19] *banga*

1 Wikang Malay, Java	[01]GANA Skr. Bêtara Gana or Sangyang Gana: Ganesha (Wilkinson, 1957)	[02]BISA can (Wilkinson, 1957)	[03]KATA say (Wilkinson, 1957)
	<i>Gana Bisa Kata [Makapangyarihan ang Salita ni Gana]</i>		
2 Bisaya	[04]DUNA There is, there are, there will be (Wolff, 1972) To have (Wolff, 1972)	[05]KITA'Y We, including the person spoken to (Wolff, 1972)	[06]HALABAS Wipe out of existence (Wolff, 1972) Tagalog: A long, thin and slender <i>bolo</i> [long knife/blade] (INL, 1950)
	<i>Mayroon tayong halabas</i>		
3 Bisaya	[07]YAWA Devil (Wolff, 1972), Evil spirit	[08]SALA Evil-doing (Kaufmann, n.d.)	[09]KAKAGA Falsehood (Wolff, 1972)
	<i>Kasamaan, kahinaan, kasinungalingan</i>		
4 Bisaya	[10]YAMYAM <i>Incantation</i> (a set of words spoken as a magic charm) yamyam (to the <i>diwata</i> , curse, or sorcery);... Mumble... speak indistinctly as when lips are partly closed) - yuring; (mutter) yamyam ; (murmur) (Cabonce, 1983)	[11]LA only, just (Wolff, 1972)	[12]NI this (Wolff, 1972)
	[13]MANUGDAIT Shaman (Alcina, 1668)		
	YAWYAW Mutter words to oneself as in saying a prayer, memorizing a piece (Wolff, 1972)		
	<i>Bigkasin mo lamang ito babaylan</i>		

Talahanayan 14a. Mga kahulugang diksyunaryo at mungkahing salin ng bawat linya ng inskripsyon

5 Bisaya	[14] KITA	[15] SANA	[16] MAGBASA
	We, including the person spoken to (Wolff, 1972)	that (De la Encarnacion, 1885)	shall read (Wolff, 1972)
<i>Basahin natin itong mga senyas</i>			
6 Bisaya	[17] BARANG	[18] KING	[19] BANGA
	Spell (Wolff, 1972, Kaufmann, n.d.)	of this (Wolff, 1972)	water jar (Wolff, 1972)
<i>Barang [kapangyarihan] nitong banga!</i>			

Talahanayan 14b. Mga kahulugang diksyunaryo at mungkahing salin ng bawat linya ng inskripsyon

Gana Bisa Kata [Makapangyarihan ang Salita ni *Gana*]
 Mayroon tayong halabas
 Kasamaan, kahinaan, kasinungalingan
 Bigkasin mo lamang ito (mga) babaylan
 Basahin natin [itong mga senyas]
 Barang [kapangyarihan] nitong banga!

Makikita sa ikalawang linya ang Bisayang interpretasyon ng magkakasunod na pantig na nabuo sa kasalukuyang pagtutumbas bilang “duna kita’y” o “meron tayo” na napakapalask sa pananalita at mga tekstwal na korpus ng Cebuano. Maituturing ito bilang isang posibleng panglinggwistikong ‘fingerprint.’ Kung mapapansin, ang *barang* [17] ay magandang isalin at basahin bilang “kapangyarihan”. Gayundin, sa kontekstong ritwal na sa palagay namin ay tinutukoy dito, maaaring unawain ang *magbasa* [16] bilang “pagbasa ng mga senyas.”

Lalo pang magiging payak o simple ang mungkahing pagbasa kapag iugnay ito sa sistema ng dalawahang-taludtod (*couplet*) na makikita halimbawa sa istilong “linda” ng pag-awit ng mga babaylang Mandaya, na kung saan may pag-uulit ng iisang punto sa dalawang magkasunod na linya ng awit. May mga halimbawa ng estilong linda sa pag-aaral ni Fr. Emmanuel Nabayra ng ritwal na “balilig” (Nabayra, 1979),

<i>Babay sa ko dumilog,</i>	Handa na akong lumakad,
<i>Mal-lay sa ko dumanon,</i>	Nagmamadali na akong umalis,
<i>Sining sallad ng Tiwayan,</i>	Itong lugar sa ilalim ng langit,
<i>Sining Mandalluman na Banwa.</i>	Itong mga tirahan sa ilalim ng langit.

<i>Unangud yusibog da,</i>	Gusto ko nang umuwi,
<i>Layam yu-umbaliak da,</i>	Uwing-uwi na ako,
<i>Sidlong tunga ng Timayan,</i>	Doon sa gitna ng langit,
<i>Lubok ng Patimayan.</i>	Doon sa gitna ng kalangitan.

Batay sa estilong linda maaaring pagsamahin ang mga linyang ika-4 (“Bigkasin mo lamang ito (mga) babaylan”) at ika-5 (“Basahin natin itong mga senyas”) bilang pag-uulit ng magkakalapit kung hindi man halos magkatumbas na kahulugan. Lalong pumapayak sa gayon ang istruktura ng kabuuang pahayag.

May iminungkahi sa amin si William Collins, kilalang espesyalista ng panitikang oral ng Sumatra na maaaring mas mauunawaan ang mga linya kapag binaligtad ang pagkakasunod kung saan magiging panghuling linya ang “[*Batara gana bisa kata*’]. Ayon sa kanya, katulad ito ng isang palasak na pagtatapos sa mga *jampi* o barang [*spell*] sa Sumatra na nagtatapos sa “Ghot! Batara Guru Sakti!” (personal na komunikasyon, Okt. 14, 2008). Pinaliwanag ni Collins na ang unang salitang “Ghot!” ay isang malakas na pagbuga ng hininga papalabas upang itulak papalabas ang barang. Tinutukoy ng “Batara Guru Sakti” si Siva, na panginoon ng lahat ng kapangyarihang mahika. Idiniin niya na sa kanyang karanasan sa Sumatra, madalas itinatago ang mga *jampi* na ito dahil sa kapangyarihang taglay na hindi dapat mapasakamay ng kahit sino lamang (personal na komunikasyon, Okt. 17 2008).

Minimum na mga Test para sa Mungkahing Pagbasa

Dalawang katangian ng mungkahing pagbasa ang dapat bigyang-diin. Una, bagamat Bisaya ito sa pangkalahatan, binubuo ito ng dalawang wika. Sa tekstong may anim na linya, lima ang sa wikang Bisaya at isang linya, ang malamantrang *Gana bisa kata*, ay nasa lumang wikang Malay at/o wikang Java (o wikang Bali?). Madaling maihahambing ito sa mga “orasyon” na hinaharuan ang wikang lokal (Bisaya o Tagalog) ng isang elemento na dayuhan ang buod, na sa karaniwa’y bastardisadong Latin. Napakaraming halimbawa nito sa Pilipinas (tingnan din ang Skeat, 1984 [1900]; at Hopes, 1997 para sa mga halimbawang Malayo mula sa siglo 1900).

Ayon kay Hendrik Kern, ang salitang “*bisa*” ay galing sa Sanskrit na *visá* (lason) na tumutukoy sa “posibilidad” at ng “kakayahang gawin ang isang bagay” sa wikang Java, at “lason” naman sa wikang Malay (1913, pp.261-262). Sa Tagalog maaari itong mangahulugan ng “*virtud*” (kapangyarihan), “*potencia*” (potensya), “*actividad*” (pagkilos), “*eficacia*” (talab) at “*la ponzoña de la culebra*” (kamandag ng ahas) (Laktaw, 1965; De San Antonio, 2000 [1620]). Ayon kay

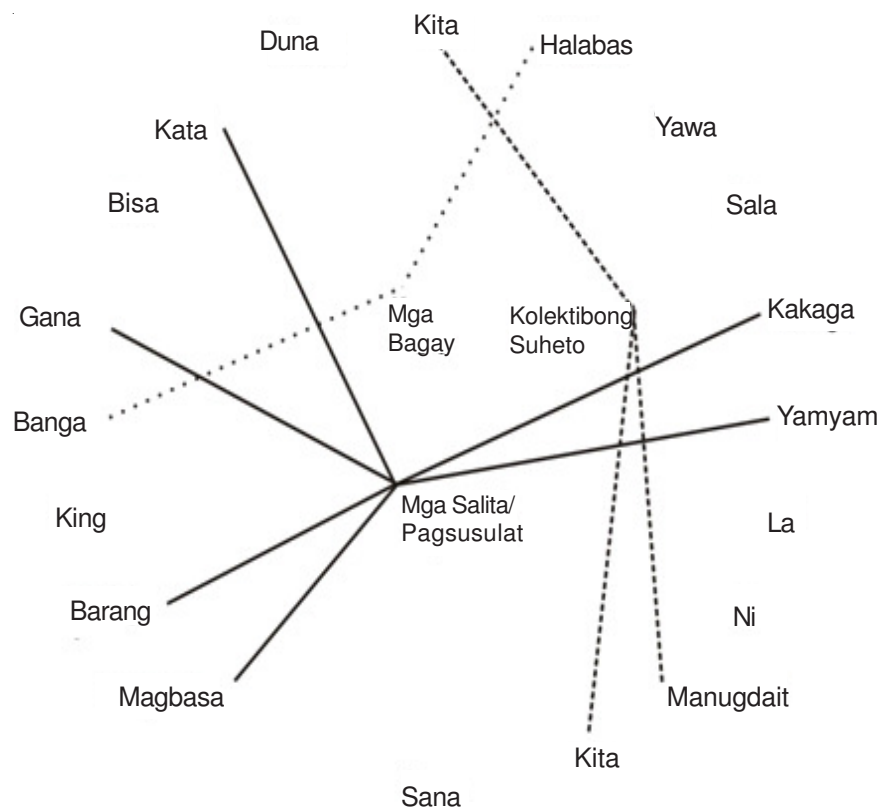
Kern ang kumplikadong dobleng kahulugan na ito ay may analohiya sa terminong Java na *ampuh* na nagtataglay ng parehong serye ng mga pahayag mula “kapangyarihan” patungong “kamandag.” Ipinapakita ng magkakahawig na larangang semantiko ng “bisa” sa Tagalog at sa wikang Java na naimpluwensyahan ng huli ang una at na hindi ito nanggaling sa wikang Malay. Idiniin ni Ulrich Kozok, pangunahing iskolar sa larangan ng silabaryong Batak, na ang *bisa* ay hiram na salita mula sa wikang Java at hindi mula sa Malay (personal na komunikasyon, Abril 14, 2008). Mula rin sa Sanskrit ang salitang “*kata*” at nangangahulugan itong “salita” o “sinabi” sa wikang Malay. (Magkaugnay ang “kata” ng Malay at ang mga salitang Tagalog na “makata” at “katha”.) Maaari ring tingnan ang posibilidad na nagmula sa wikang Bali (Balinese) na may pangkulturang ugnay sa sinaunang Java ang mala-mantrang buod. Nasa wikang Bali ang mga salitang “*gana*,” “*bisa*,” at “*kata*” na nangangahulugang: “Dewa Ganesha,” “kapangyarihan,” at “salita”.

Ikalawa, sa labingsiyam na salita sa aming pagbasa ng IBC makikitang may mga magkakaugnay na kahulugan; may umuulit o umaalingawngaw na mga pakahulugan sa loob ng teksto. Sa aming dayagram ng leksikal na pagkakakabit-kabit [*lexical coherence*] (Larawan 15) may mataas na antas ng pagkakaugnay na umiinog sa mga sumusunod na larangang leksikal: “mga salita,” “mga bagay,” at isang “kolektibong tagaganap ng kilos [*collective subject*]”. Ang umuulit na inklusibong panghalip pangmaramihan na “*kaita*” ay isang karaniwang ginagamit na salita at tumutulong sa matatag na pagbuo ng teksto. Itong mga panloob na istruktura ng “semantikong pagkakakabit-kabit” [*semantic coherence between lexical elements*] ay di lamang may mainam na kabuuang panggramatika kundi nakakabawas sa posibilidad na ang eksperimental na pagbasang ito ay isang nagkataong konstruksyon lamang.

May pagkakaangkop sa konteksto sa pagbasa na inihayag sa itaas na tumutugon sa tatlong pagsubok o test na mahalaga para sa alinmang mungkahing pagbasa ng IBC (kapwa ng inskripsyon at ng banga-obheto mismo). Ang tatlong test na ito ay (1) leksikal na pagkakakabit-kabit at kapayakan [*lexical coherence and simplicity*], alinsunod sa binansagang “labaha ni Occam,” (2) pagpapaloob sa isang istorikal na salaysay o seryeng temporal [*historical emplotment*], at (3) pagpapaloob sa isang kilalang istruktura o ugnayang panlipunan [*sociological mapping or embeddedness*]. Sa pagtugon sa mga ito’y naniniwala kami na may sapat na batayan upang maipagtanggol ang kasalukuyang pagbasa.

Kung titingnan mula sa punto de bista ng antropolohiya ng teksto, masasabing may mainam na ugnayan ang susing mga elementong konseptwal ng teksto sa iniisip na espasyo-temporal na konteksto ng IBC. Ililina sa susunod na mga punto kung paano natutugunan ng pagbasa ang ikalawang test na ito:

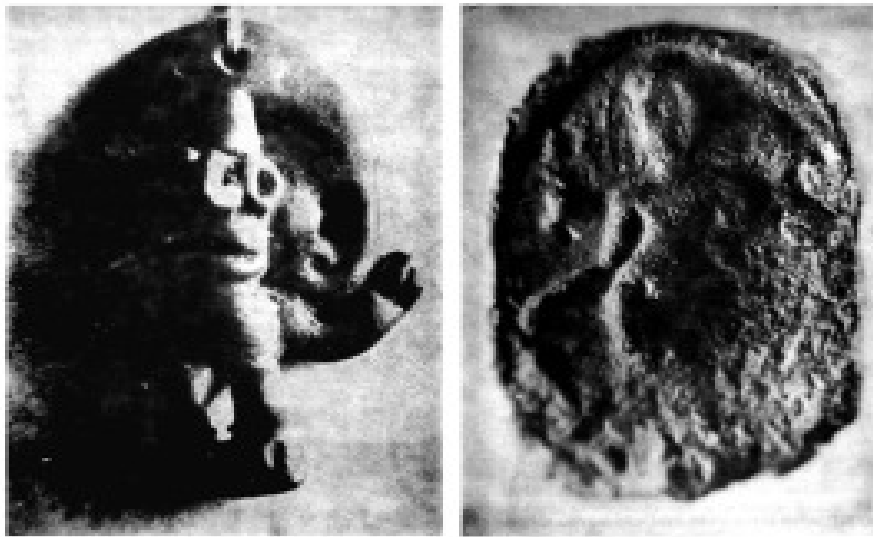

Larawan 15. Pagkakakabit-kabit ng mga salita

(1) Si *Dewa Ganesha*, *Batara Gana*, *Sang Gana*, *Ganapati* or *Ganésa*, ay isang diyos na Hindu na kilala sa Timog-Silangang Asya at karaniwang inilalarawan na may ulong elepante. Naaangkop ang pagkakatukey kay *Gana*/Dewa Ganesha sa malamantrang buod ng teksto dahil sa popularidad ng diyos na ito sa buong Indonesia noong ika-8 hanggang ika-15 dantaon na sumasaklaw sa tinatanyag petsa ng IBC (ika-11 hanggang ika-15 na dantaon). Sa kumparatibong pag-aaral ng mga imahe ni Ganésa mula India at Indonesia na isinagawa ng arkeologong si Redig, kanyang pinansin na, “Hindi lamang popular ang diyos na ito sa India kundi sa Indonesia rin. Mahihinuha sa pagkakatukey sa maraming imahe ni Ganésa na napakalakas ng pananampalataya sa kanya sa Indonesia sa mga panahong klasikal at post-klasikal (ika-8 hanggang ika-15 na dantaon)” (1996, p.9). Maipetsa ang unang imaheng Ganésa sa Indonesia sa bandang ika-8 dantaon ayon kay Robert Brown (1991), sinabi rin niya na:

Napakapopular ni Ganesa sa Indonesia, at nagkaroon siya ng ilang inobatibong anyo. Nagkaanyo siyang demoniko nang naging mahalaga ang mga kaugaliang Tantriko. Subalit ang tila nanatili bilang pangunahin niyang papel ay ang pagiging tagabantay ng pasukan o tagatanggal ng mga hadlang ... Sa katotohanan, ito ang pinakamabuting paliwanag sa madaling pag-aangkop kay Ganésa sa buong Timog-Silangang Asya. Si Ganésa ang diyos na hinihilingan ng tulong bago sumubok ng alinmang gawain, kasama na ang pagsamba sa iba pang mga diyos. (p.190)

Larawan 16. Medalyong Batara Gana (Ganésa) ng ika-12 dantaon na natuklasan sa Mactan, Cebu noong 1843 (kaliwa), Imahe ng Avalokitesvara-Padmapani mula sa ika-12 hanggang ika-13 dantaon na natuklasan sa Calatagan Batangas noong 1961(kanan) (Jocano 1975).

Pinansin din ni Rengarajan (1999) na “may imbokasyon para sa kanya sa simula ng mga aklat. Sinasabing sinulat niya ang *Mahabharata* mula sa diktasyon ni Ganesa”. Bukod dito’y inilalagay daw ang pangalan ni Ganésa sa “simula ng lahat ng mga akdang pampanitikan ng mga sumasampalataya” (Walker, 1968, p.377). Mahalaga sa gayon na binabanggit si *Gana*/Ganésa sa kaisa-isang nalalamang halimbawa ng sinaunang sulatin sa isang baybaying Pilipino. Noong 1843, nakatuklas ang mga Espanyol sa Kabisayaan, Mactan, Cebu ng isang medalyon ni Ganésa na gawa sa tumbaga (isang terminong nanggaling din sa Java) at tinatayang ang petsa nito ay sa ika-12 dantaon. Bagamat nawawala na ito ngayon (Beyer, 1921; Francisco, 1967). May isa ring imaheng lilok ni

Boddhisatva Avalokitesvara-Padmapani na nakita sa Calatagan mismo noong 1961 (tingnan ang Larawan 16). Sinulat ni Felipe L. Jocano (1975, p.141-144) na mapepetsahan ang tuklas na lilok sa Calatagan sa ika-14 dantaon at, na kasama ang medalyong Ganésa ay maaaring mga lokal na kopya ang mga ito ng mga imaheng Hindu-Indones at Buddho-Siam.

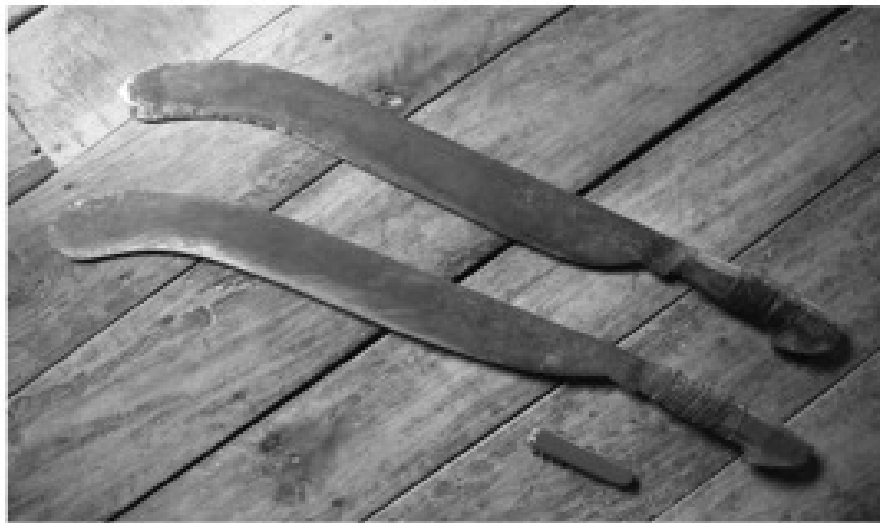
(2) Ang *halabas* ay kaugnay ng pagputol sa mga damo at halaman (o ang kasangkapang gamit) sa paglilinis ng mapagtatamnan o paghahawan ng daan sa kagubatan (tingnan ang Larawan 17). Ayon kay Wolff, nangangahulugan ang Bisayang pandiwa na ito ng “pagputol ng isang mataas na bagay sa pamamagitan ng isang mahabang pagwasiwas ng patalim” o “paglipol ng isang bagay”. (Tingnan ang kanyang mga halimbawang pangungusap: “*Habasun ko ning mga sagbut*” (Puputulin ko ang mga damong ito); “*Habásun sa Diyus ang tanang dautan sa kalibútan*” (Lilipulin ng Diyos ang kasamaan sa daigdig).) Mas kilala ang “halabas” bilang sandata o bilang gamit na tumutukoy sa “mahabang patalim” o bilang isang uri ng karit na pangsungkit sa mga lugar na Tagalog tulad ng Batangas, Bulakan, at sa probinsya ng Quezon na nakapaligid sa Calatagan. Ayon kay Diaz, ang “halabas” sa Biñan, Laguna ay isang “malaking bolo na dalawahang kamay ang paggamit” (1961, p.21). Binigyang depinisyon naman ito ng Komisyon sa Wikang Filipino bilang “mahaba, makitid at baluktot na itak na panabas ng mahahabang damo; panabas” (tingnan ang Larawan 17) (1998, p.283).

Ang “halabas” ay bagay sa asosasyon kay Ganésa sa sandata at sa kanyang pagiging “tagatangal ng mga hadlang at tagawasak ng mga kalaban ng mga diyos” at bilang diyos ng mga “manggagaway”. Maliban dito, sinulat ni Achanzar hinggil sa gamit pang-ritwal ng mga sandatang patalim na, “Isinasalaysay ng mga Itneg sa Patoc, Abra, ang kwento nina Silag at Sayen, dalawang magkapatid na malahigante, at kung paano napalayas ng isa sa kanila ang mga masasamang elemento sa pamamagitan ng isang mistikal na gulok... Ang kris ng mga Indones at ang gulok ng mga Itneg ay ginagamit na mga sandata laban sa mga kriminal at masasamang espiritu at hindi lang sa digmaan” (2007, pp.24-29). Samantalang makikita sa bahagi tungkol sa mga pamahiing Bisaya sa *El Folklore Filipino* ni Isabelo de los Reyes ang sumusunod na salaysay, “Pinakakinatatakutan ng mga buntis ang aswang dahil naniniwala silang lumiligid-ligid ito sa mga bahay nila sa gabi, naghihintay lamang ng pagkakataong kainin ang sanggol sa kanilang sinapupunan... Sa unang paramdam ng panganganak, umaakyat ng hubad sa bubong ang kanyang asawa na dala ang isang bolo o patalim; doo’y hinahawakan niya sa dalawang kamay ang patalim at iwinawasiwas sa lahat ng direksyon” (1994 [1889]), p.443).

Ang *halabas*, o “hagbas” bilang kagamitan o akto para sa matalinghagang paglilis sa mga masukal na espasyo ay naglalarawan ng magkatunggaling

dikotomiya ng mga nahawan at ng madawag/masukal na espasyo ng “banwa” (daigdig). Ang sumusunod ay isang sipi mula sa pag-aaral ni Redig:

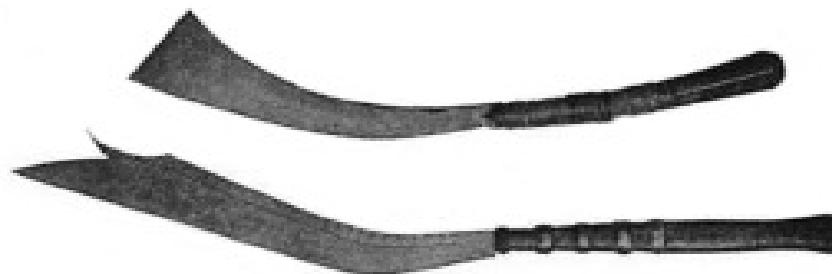
Maipapaliwanag kung bakit nagpapatuloy na tradisyon sa Bali ang pagturing [kay Gana] bilang tagatanggal ng mga hadlang, dahil ang pangalan ng diyos na ito’y lumilitaw pa rin sa seremonyang tinatawag na *rsigana* na isinasagawa kapag may

(a)

(b)

(c)

Larawan 17. (a) “lagaraw” na pang-hagbas; (b) “halabas” (Diaz, 1961); (c) “panabas”, isang sandatang tradisyunal sa Mindanao (Stone, 1999).

sakuna tulad ng baha, pagputok ng bulkan, lindol atbp. na nagaganap sa rehiyon... Ang puting bandila na may motif ni Ganesa ay ginagamit din sa seremonyang tinatawag na *nanglukmerana*, na isinasagawa dalawang beses bawat taon para patayin ang mga sakit-halaman [...] Ang isa pang tradisyon sa Bali sa ilang kaso ay ang pagsamba sa kanya ng mga may propesyon ng panggagaway. (1996, pp.10-11)

Binanggit rin ni Miguel Covarrubias si Gana bilang “diyos na may ulo ng elepante, na dati’y sinasamba sa Bali at ngayo’y nananatili bilang anting-anting na nagbibigay proteksyon” (1986, pp.317-318).

(3) Ang *dait* o *daitan* ay alternatibong prehispanikong kataga para sa mga Bisayang katawagan na *baylan* (babaylan) at *divataban* (“mga taong sumusunod o ginagabayan ng *divata*”), na inilarawan ni Francisco Alcina sa kanyang *Historia de las islas e indios de Bisayas*:

Sa bahagi ng kanilang mga pari o mga tagapag-alay, na may dalawang magkaibang uri at sa sinaunang panahon ay may dalawang pangalan, natuklasan ko at halos wala akong pagdududa na sila ay karaniwang mga babae at hindi lalake. Kung may lalake man [na pari], tinatawag siyang *asug*...

Sa mga babaeng tinatawag nila sa kanilang wika na *daitan* o *baylan*, kilala sila sa parehong pangalan na ito. Tinawag silang *daitan* dahil nangangahulugan ang *dait* ng “pagkakaibigan at kapayapaan”; ipinangalan silang ganito dahil ang mga taong malapit sa Diyos ay kailangang maging mga kaibigan niya at makasiguro sa kanyang pakikipagkaibigan upang sila’y makapamagitan sa diyos at mga tao. (1977 [1668]), pp.257, 271)

Nangangailangan ng paliwanag ang pagbasa sa mga simbolong **ATĜ** *ma-nu-di* bilang *ma-nu(g)-d(a)i-(t)* kung saan natransporma ang patinig na “i”/“e” sa pantig na “di”/“de” sa diptonggong *(a)i/ay*. Ayon sa linggwistang si Ricardo Nolasco, ang transpormasyon ng diptonggong “ay” o “ai” sa “e” o “i” ay isang napatunayan na penomenon sa ponolohiya (personal na komunikasyon, Peb. 9, 2009). Kung kaya’t ang binibigkas sa rehiyong Timog Katagalugan na “ay” ay binibigkas sa Maynila na “e”. Ang “aywan” ay nagiging “ewan” at ang “baiki” ay nagiging “beke”. Nagbanggit pa ng ibang mga halimbawa si Tionson (2006) tulad ng sumusunod: “taynga” > “tenga”, “baywang” > “bewang”, “kailan” > “kelan”, “kaysa” > “kesa”, “mayroon” > “meron,” atbp. Bukod doon, ayon sa akda ni Rizal hinggil sa panulaang Tagalog (1887), ang “e at o ay

(Makilala, Hilagang Cotabato)⁵, ang kaugalian ng “sabay” o “pagsasanay sa isang prospektibong manggagamot” at ang taunang kolektibong pag-aalay at pagdiriwang na nilalahukan ng kanyang network ng mga manggagamot. Kahit taga-Samar siya, nasa Bohol ang kinabibilangan niyang pangkat ng mga manggagamot, dulot ng pagiging Bol-anon ng asawa niya at ng kanyang paninirahan ng matagal sa isang barrio sa Bohol. Taunan siyang gumagawa ng regular na pagbisita sa Bohol upang makipaglunsad ng kolektibong pag-alay sa kanilang “abyan” o “hindi nakikitang kaibigan”.

Ang aming panukalang pagbasa ng IBC (kung saan binabanggit ang isang kolektibong suheto ng mga “daitan”), na isang inskripsyon na nakaukit sa isang palayok na maaaring pangritwal o pang-alay (maaaring lalagyan na ginagamit sa taunang ritwal na komunal), ay makabuluhan kung ito nga ay sa konteksto ng nabanggit na kaugaliang pangrelihiyon ng mistisismong alpabeto.

Nakarating na tayo sa ikatlong bahagi ng itinuturing naming mga test para sa kasalukuyang mungkahing pagbasa. Nabanggit na ang pangangailangang magbigay ng dagdag na paliwanag o senaryo (isang uri ng “manipis na salaysay”) upang maipaloob ang IBC sa isang makatwirang salaysay.

Ang pag-iisipan ngayon ay ang usapin ng dalas ng paglitaw ng ganitong uri ng obheto na kinakatawan ng IBC: isang palayok o banga na may inskripsyon. Sa isang pag-aaral ni Barretto-Tesoro tungkol sa posibleng paraan ng identipikasyon ng *catalonan* sa mga prehistorikong libingan ng Calatagan, ang kanyang pinapalagay na tipikal na praktis ay ang pagsasabay-libing sa kanila ng mga “dayuhang kasangkapan na may disenyong araw, ibon, o katulad ng ibon, at mga lokal na materyales na may palamuti na motif ng araw” (Barretto-Tesoro, 2008b, p.90). Kung titingnan lamang ang mga arkeolohikal na ulat ng mga nahukay na mga sisidlan at piraso ng palayok sa Calatagan, maaaring ganito ang maging reaksyon: “Hindi ba’t kahinahinala na sa daan-dang mga nahukay ay walang isa pang mayroong inskripsyon? Kung hindi ito peke, paano maipapaliwanag ang pambihirang penomeno na ito?”

Kinakailangang harapin ng alinmang masaklaw na naratibo ang datos na ito: na bukod-tangi ang IBC dahil nagtataglay ito ng mga simbolong baybayin. Ang problema ngayon ay ang mismong inskripsyon-sa-banga, nababasa man ito o hindi. Kung isasantabi muna ang posibilidad ng pagkapeke (dahil sa halos *sui generis* nitong katangian), sa tingin namin ay kailangang maipaliwanag ang pagiging pambihira nito mismo, at kailangang pumaloob sa paliwanag na ito ang mungkahing pagbasa.

Ang di-pagkakabit ng penomenong IBC (sa pagkakataglay nito ng inskripsiyon) sa datos arkeolohikal hinggil sa mga panlibing na palayok ay magbibigay ng dalawang alternatibong implikasyon: (a) kailangan nating maghukay pa; o (b) merong batayang probablistiko upang sabihin na hindi karaniwang inilalagay o sinadya ang ganitong uri ng banga-obheto sa konteksto ng paglilibing. Dahil kumikiling kami sa pangalawang alternatibo, kailangan ditong itanong kung ano ang orihinal na gamit ng IBC? Tulad ng nasabi na sa itaas, mas mauunawaan ang IBC sa konteksto ng mga komunal na ritwal. Kaagad makikita ang pagiging payak ng interpretasyong ito dahil ito rin mismo ang maaaring paliwanag ng pagkapambihira ng IBC. Pambihirang penomenong arkeolohikal ito dahil ang ganitong mga bagay na maaaring dating pag-aari ng isang punong *daitan/bailana* ay hindi karaniwang kinokopya at sa halip ay ipinapasa sa mga henerasyon na nagsasagawa ng mga komunal na ritwal ng pag-alay.

Maaaring magbanggit ng isang analohiya. Bagamat wala pang sistematikong pag-aaral na nagagawa, makikita sa inisyal na impormasyong etnograpike sa Pilipinas na, kaiba sa ordinaryong mga anting-anting, ipinapasa ang mga katangi-tanging anting-anting (animo’y mga *alpha object*) sa iba kapag namatay ang may-ari (Paluga, 2008 *field data*, New Israel, Makilala; para sa konteksto, tingnan: Paluga, 2000). Sa ilang pambihirang pagkakataon, inililibing ang mga alpha-obhetong ito kasama ng may-ari sa mga pagkakataong walang nabubuhay na nararapat magmana nito. Kung wasto ang senaryong ito bilang kontekstong analohikal, maituturing ang IBC bilang isang pambihirang alpha-obheto ng isang *primus* o punong daitan. At paano pa kung totoo ang salaysay ni Feliciano Bugtong, ang magbubukid na nakahanap sa banga? Binabanggit sa kanyang salaysay na natuklasan ito sa bandang balik, sa kanang panig ng kalansay na nakaharap sa silangan (Oropilla, 2008. p.23). Kapansin-pansin ang posisyon ng kalansay. Medyo may bahid na rito ng “panitikan” at mapaglarong imahinasyon, pero kung totoo ito, ang salaysay ni Alcina ay maaaring makapagpapatag pa sa kasalukuyang pagbasa. Tinutukoy niya ang maaaring naging kapalaran ng isang matandang diasporiko (mula Kabisayaan patungong Luzon) na Bisayang *bailana* na namatay malayo sa kanyang tahanan (kung saan walang naaangkop na tumanggap ng alpha-obhetong katulad ng IBC):

Naiiba ang paglilibing sa *daitan* o *baylana*. Kapag inililibing ang isa sa mga ito o ang *asog*, na may kaparehong tungkulin, kung siya ay isang *katuruan* (nabanggit na natin na nangangahulugan ito ng “manghuhula ng madilim na hinaharap” na nagkaroon ng isang malapit na ugnayan sa *dimata*, at sa gayo’y mataas ang pagturing at ginagalang) nagtatayo sila para sa mga ito ng libingang malapit sa dagat, nakaharap sa pagsilang ng araw... (Alcina, 1977 [1668], p.327)

Ilang Konklusyon at Talang Metodolohikal

Ang isang pagbasa na tumutugon sa tatlong mungkahing batayan na ginamit dito: (1) leksikal na pagkakakabit-kabit at kapayakan, (2) pangkasaysayang pagbabalangkas, at (3) pagmamapang sosyolohikal, ay hindi nangangahulugan na ganap nang nabigyang resolusyon ang problema ng pagbasa sa IBC. Ang ibig sabihin lamang ng pag-iral ng ganitong pagbasa ay may pansamantalang antas na ng makatwirang pagkaunawa na nakamit sa kabila ng napakalimitadong nalalaman hinggil sa bagay ito. Ito ang aming pananaw hinggil sa pagbasa ng IBC na aming iminumungkahi. Bagamat nananatiling tentatibo ito, naniniwala kaming may nakamit na itong antas bilang makatwirang pagbasa sa harap ng mga nabanggit na pamantayan. Kailangang husgahan ang lahat ng pagbasa ng IBC ayon sa kahawig na mga pamantayan.

May sariling naratibong nalilikha ang bawat tangkang solusyon at nagbubunga ng mga bago at mas naaangkop na pamantayan ng pagsukat at paghusga. Umuunlad nang magkasabay ang solusyon at ang mga pamantayan ng pagkamakatwiran nito. Sanhi ng masalimuot na proseso ng rekonstruksyon ng kahulugan mula sa alinmang sulating baybayin, malinaw na hindi maiiwasan ang pagpasok ng suhetibidad sa lahat ng yugto ng pagbasa. Subalit hindi problema ang mismong suhetibidad. Kailangan lamang pagsikapan ng mananaliksik na gawing malinaw at lantad ang kanyang mga desisyon sa lahat ng yugto ng proseso ng pagbasa, upang posibleng mapasailalim ang mga ito sa mga panunuring kumprehensibo't syentipiko.

Ang pagkakatuklas ng iba pang kahawig na palayok na may inskripsyon o iba pang kaugnay na mga datos na arkeolohikal, etnograpiko at historikal ay makapagpapatibay ng mga haka-haka hinggil sa awtentisidad ng IBC mismo. Kamakailan lamang ay nakatuklas ang isang grupo mula sa Pambansang Museo ng palayok *in situ* sa mga arkeolohikal na ekskabasyon sa simbahang San Ignacio sa Intramuros, Maynila, na may mga inskripsyon din (tila alpabetiko at hindi baybayin) sa paligid ng bibig nito. Wala pang inilalabas na karagdagang detalye hinggil sa nilalaman, pagpepetsa at iba pang kaugnay na materyales nito sa kasalukuyan ("Shard Find," 2008).

Kung maituring ang kasalukuyang pagbasa bilang wasto sa pangkahalatan, ibig sabih'y nanatili itong matatag kaharap ng kritisismong syentipiko at patuloy na mas katanggap-tanggap kaysa ibang mga pagbasa, at kapag ang awtentisidad ng IBC mismo ay napatunayan ng ibang mga pananaliksik, mangangahulugan ito na ang unang nakasulat na inskripsyon na nalalaman ngayon sa isang wika at baybaying Pilipino ay nasa isang wikang Bisaya at tila isang inkantasyon o barang.

Maaaring makatulong ito sa mga pananaliksik na naglalayong: (1) palalimin ang kasalukuyang kaalaman hinggil sa mga katangian at kasaysayan ng mga baybayin at surat sa Pilipinas, (2) magdagdag ng etnograpiya at pangkasaysayang liwanag hinggil sa mga sinaunang ritwal sa Pilipinas, (3) mailugar ang sistema ng pagsusulat at ang mga nabanggit na mga kaugalian at paniniwala sa Pilipinas sa isang mas malawak na kontekstong Asyano.

Bilang dagdag na suporta para sa kasalukuyang lapit sa pagbabasa sa IBC, kailangang isaalang-alang na may mga hindi matatanggihang katangian ang datum ng IBC na nagtatakda ng limitasyon sa pagkamit ng isang lubusan at tiyak na resolusyon sa buong proseso ng pagbasa sa IBC (transkripsyon, transliterasyon, pagsasalin): (a) abstraksyon o paghugot ng obheto mula sa sinasabing konteksto nitong arkeolohikal, (b) kontaminasyong kemikal, at (c) mga gurlis at gasgas sa inskripsyon. Hinahadlangan ng mga ito sa simula't sapul ang mga karaniwang pamamaraan ng pagtitiyak ng awtentisidad, ang madulas at hindi-interpretatibong transkripsyon, at ang pagtukoy ng kahulugan sa pamamagitan ng tuwirang pagsasakonteksto. (Tingnan ang apendise para sa isang iskema ng problema ng pagbabasa ng IBC).

Hahantong sa isang metodolohikal na sitwasyong untul ang paghiling sa mananaliksik na kailangan niya munang iresolba sa isang istriktong inductibong paraan ang problema ng awtentisidad at transkripsyon bago tumungo sa pagmumungkahi ng mga posibleng salin o pagbasa. Gumamit kami ng deductibong lapit at isinulit hindi lamang ang paleograpiya kundi maging ang kriptograpiya at mga analohiyang etno-historikal. Mula sa ganitong direksyon ng pangangatwiran namin binibigyang halaga ang mga pirasong empirikal at ang masaklaw na salaysay na ibinigay dito. Isinasaalang-alang ang hindi matatanggihang limitasyon na iniharap ng IBC, itinuturing ang mga ito bilang mga kinakailangang hakbang na metodolohikal sa pagresolba ng mga kalabuan. Ang mahigpit na ugnay ng salin (o ang antas ng asimptotikong "katapatan") sa ibang mga empirikal na piraso ng sosyo-historikal na impormasyon ay singhalaga, bilang bahagi ng pamantayan sa paghusga ng mga magkakumpetensyang pagbasa, ng tradisyonal na pamantayan na nanggagaling lamang sa paleograpiya. Kailangang sabihin pa na ang *ultima* sa pagbasa ng IBC ay laging nasa anyo ng probabilidad at hindi ng ganap na katiyakan.

Pasasalamat

Nais ng mga may-akda na pasalamatan ang mga sumusunod na indibidwal sa kanilang naitulong sa iba't ibang paraan sa pagbubuo ng papel na ito: Zeus A. Salazar, Jean-Paul Potet, Antoon Postma, Benedict Anderson, John Wolff, Bienvenido Lumbera, Teresita Maceda, Ricardo Nolasco, Consuelo Paz, Victor Paz, Grace Barretto-Tesoro, Fred Orogo, Dennis Sabangan, Francisco Malasig, R. Maiquez, S. Villafania, R. Borrinaga, Hermenegilda Bugtong, Pedro Bugtong, Russell Jones, Annabel Teh Gallop, William Collins, Geoff Wade, at Uli Kozok. Binasa ang isang maagang bersyon ng papel na ito sa panel hinggil sa mga inskripsyong Indones at Malay sa Hunyo 22, 2008 sa kumperensya sa Liverpool, England ng Association of Southeast Asian Studies in the United Kingdom (ASEASUK) at sa isang forum na pinamagatang “Sulat sa Palayok: A Symposium on the Decipherment of the Calatagan Pot Script” na ginanap sa Unibersidad ng Pilipinas na itinaguyod ng Archaeological Studies Program (ASP) noong Oktubre 1, 2008. Ang “Tagalog Doctrina 1593” font na ginamit sa artikulong ito ay libreng ipinapamahagi ni Paul Morrow habang ang “Calatagan” font ay dinisenyo ng isa sa mga may-akda. Ang mga font na Hanunuo at Tagbanua ay ginamit sa kagandahang loob ni Hector Santos. Pinasalamatan ang suportang pinansyal ng Office of the Chancellor of the University of the Philippines at ang tulong ng National Museum. Ang mga mungkahi at puna ng mga anonimong reviewer at ang tulong-editorial ni Maria Mangahas ay lubos ring pinasalamatan.

Talahuli

¹Ipinahayag niya ito sa isinagawang diskusyon sa Unibersidad ng Pilipinas-Diliman na “*Sulat sa Palayok: A Forum on Deciphering the Calatagan Pot Script*”, noong ika-1 ng Oktubre 2008.

²Dito ay kahawig nito ang Surat Bugis ng Sulawesi (na sa ibang mga aspeto ay ganap na naiiba).

³Unang nailahad sa isang mas naunang papel (Guillermo, 2008) ang posibilidad ng paggamit ng permutasyon sa ika-5 linya at sinubukan doon ang paglalapat ng iba't ibang wika tulad ng Tagalog at Bikol pero walang mabuong pakahulugan para sa buong inskripsyon sa pamamagitan ng anumang diskunaryo ng mga wikang ito. Masasabing labis na umasa ang unang pagtatangkang ito sa posibilidad na binubuksan ng metodong permutasyon at hindi nagbigay ng sapat na pansin sa mga datos ng paleograpiya. Naiwasto na lamang ito sanhi ng mga punang lumitaw sa forum na inilunsad ng Archaeological Studies Program (ASP) ng Unibersidad ng Pilipinas - Diliman at naganap noong Oktubre 1, 2008 (*Sulat sa Palayok: A Symposium on the Decipherment of the Calatagan Pot Script*)

⁴“El orden de escribir era en cañas, y ya en papel, comenzando los renglones, de la mano derecha á la izquierda, á la usanza arábica.”

⁵Isa sa mga may-akda (MJP) ang nagsagawa ng pananaliksik sa lugar na ito at binabalikan pa rin niya ang lugar hanggang ngayon.

Appendix

B3	Pagmamapang sosyolohikal	Pangkasaysayang pagbabalangkas																		
B2	Pagkakabuong gramatikal	Leksikal na pagkakakabit-kabit at kapayakan																		
B1	Paggamit ng diksyunaryo / Pagtiyak ng wika																			
	Pagdagdag ng mga katinig	Pagbubuo ng mga salita																		
IBC	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
A1		Pagtiyak sa direksyon																		
A2	Pagpapangkat ng mga simbolo	Pagtiyak ng mga kudlit																		
A3																				

Iskema ng mga Problema ng Pagbabasa sa IBC

Tumutukoy ang mga antas na A1, A2 at A3 sa pagtitiyak ng mga katangian ng IBC bilang materyal na obheto. Ang B1, B2 at B3 ay tumutukoy naman sa mga problema ng pagbasa at interpretasyon ng inskripsyon. Malinaw sa kaso ng IBC na hindi maiiwasang sabay na kaharapin ang mga problema sa antas ng A at B. Pangunahing usapin sa antas na A ang pagtiyak sa awtentisidad (A3) at ang pagtukoy sa mga katumbas ng mga simbolo (A1). Bagamat may posibilidad na masagot ang A3 kung malalapatan muli ang banga ng mas mauunlad na pamamaraan ng syentipikong pagpepetsa, ang A1 ay tila hindi ganap na mareresolba hanggang wala pang nahahanap na ibang inskripsyong gumagamit ng katulad ng silabaryo ng IBC. Ito lamang ang makapagpapatunay kung wasto ang mga iminungkahi ritong katumbas ng simbolo. Pinakasensitibo ang lebel na B1 sa pagpapakahulugan ng inskripsyon dahil nangangailangan dito ng tuwirang interbensyon ng mananaliksik sa pagkakabuo ng inskripsyon. Sa kabila ng maraming posibilidad na lumilitaw sa pagdaragdag ng mga katinig at pagbubuo ng mga salita, masasabing lalong mapapagtibay ang resulta ng B1 kung papasa rin sa mga pamantayan ng B2 at B3 ang mungkahing pagbasa. Hindi na kailangang idiin pa na ang paraan ng pagbasa na mailalapat sa buong inskripsyon ay superyor sa pagbasa lamang ng bahagi. Malinaw na may ilang palagay dito hinggil sa kahalagahan ng beripikasyong leksikal sa pamamagitan ng diksyunaryo, gramatikalidad at pagka-kohehensibo ng kahulugan na maaaring hindi tanggapin ng ibang mananaliksik. Ang importansya lamang nito'y ang pagkakataong maisagawa ang masinsin at sistematikong pag-uugnay ng ating nalalaman sa hindi pa nalalaman. Dapat ding itanim sa isipan na kahit ang pinaka-eleganteng pagsasaayos at pagpapakahulugan ng IBC ay maaaring bunga lamang ng interbensyon at ng mga random o nagkataon na salik. Ilang diksyunaryo (na bawat isa'y maaaring maituring na binubuo ng mga serye ng kumbinasyon ng mga pantig) kaya ng mga wika sa Pilipinas ang makapagpapalitaw ng pagbasang papasa sa antas ng B1, B2 at B3 kapag inilapat ang mga ito sa serye ng apatnupung simbolo ng IBC (na hindi pa nga lahat ay natitiyak ang katumbas)?

Mga Sanggunian

- Achanzar, H.R. (2007). Gomek Gomanan: Ritual and Power Among the Tagabawa Bagobos of Davao, Mindanao, The Philippines. *International Journal of Intangible Heritage*, 2, 24-29.
- Agoncillo, T.A. (1956). *The Revolt of the Masses: the Story of Bonifacio and the Katipunan*. Quezon City: University of the Philippines Press.
- Alcina, F.I. (1977 [1668]). *History of the Bisayan People in the Philippine Islands* (Vol. 3). Manila: UST Publishing House.
- Barretto-Tesoro, G. (2008). *Identity and Reciprocity in 15th century Philippines*. England: Hadrian Books, 2008.

- Barretto-Tesoro, G. (2008a). Where are the datu and catalonan in early Philippine societies?: Investigating status in Calatagan. *Philippine Quarterly of Culture and Society* 36:74-102.
- Beyer, H.O. (1921). The Philippines before Magellan. *Asia*, XXI(10), 861-866; 890-892.
- Blust, R. (1977). Austronesian Culture History: Some Linguistic Inferences and Their Relations to the Archaeological Record. *World Archaeology*, 8(1).
- Borrinaga, R. O. (2009a Mayo 19). Calatagan Pot: The mystery of the ancient inscription. *Philippine Daily Inquirer*, A16.
- Borrinaga, R. O. (2009b). The 1984 Scott-Kobak Correspondence: A Sharing that Reconstructed the Sixteenth-Century Bisayan Society and Culture. *The Journal of History*, LV.
- Brown, R. (1991). *Ganesb: Studies of an Asian God*. Albany: State University of New York.
- Cabonce, R. (1983). *English-Cebuano Visayan Dictionary*. Caloocan City: Isabela Cultural Corporation.
- Coedès, G. (1930). Les inscriptions malaises de Çrvijaya. *Bulletin de l'École française d'Extrême-Orient*, 30(1), 29 – 80.
- Court, C. (1996). The Spread of Brahmi Script in Southeast Asia. In P. Daniels & W. Bright (Eds.), *The World's Writing Systems*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Covarrubias, M. (1986). *Island of Bali*. London: KPI.
- Dani, A.H. (1963). *Indian Palaeography*. London: Oxford University Press.
- De Casparis, J. (1975). *Indonesian Palaeography*. Leiden/Köln: E.J. Brill.
- De la Encarnacion, J.F. (1885). *Diccionario Bisaya-Español*. Manila: Tipografía de Amigos del País.
- De los Reyes, I. (1994 [1889]). *El Folk-Lore Filipino*. Quezon City: UP Press.
- De Morga, A. (1958 [1890]). *Sucesos de las Islas Filipinas. Con anotaciones del Jose Rizal*. Quezon City: R. Martinez & Sons.
- De San Antonio, F. (2000[1620]). *Vocabulario Tagalo*. A. Postma (Ed.). Quezon City: Ateneo de Manila University Press.
- Diaz, R. (1961). *Case Studies of farm families, Laguna Province, Philippines*. Laguna: College of Agriculture, University of the Philippines.
- Dizon, E. Z. (2003). A Second Glance at the Calatagan Pot. In C. Valdez (Ed.), *Pang-alay (Ritual Pottery In Ancient Philippines)*. Manila: Ayala Foundation, Inc.
- Ezguerra, R. D. (1747). *Arte de la lengua Bisaya de la provincia de Leite*. Manila: Compania de Jesus.
- Francisco, J. (1967). Notes on the Indo-Philippine Images. In M. Zamora (Ed.), *Studies in Philippine Anthropology (In Honor of H. Otley Beyer)*. Lungsod Quezon: Alemar Phoenix.

- Francisco, J. (1973). Philippine Palaeography. *Philippine Journal of Linguistics*, Special Monograph Issue no. 3.
- Gironière, P (1855). *Aventures d'un Gentilhomme Breton aux îles Philippines*. Paris.
- Guillermo, R. (2008). Ina Bisa Kata: An Experimental Decipherment of the Calatagan Pot Inscription (CPI). Unang binasa sa taunang kumperensya ng Association of Southeast Asian Studies in the United Kingdom (ASEASUK), Liverpool, England, Hunyo 22, 2008.
- Holle, K.F. (1882). *Tabel oud-en Nieuw-Indische alphabetten, bijdrage tot de palaeographie van Nederlandsch-Indie*. Batavia: W. Bruining & Co.
- Hopes, M. (1997). *Ilmu: Magic and Divination amongst the Benuaq and Tunjung Dayak*. Jakarta: Puspa Swara and Rio Tinto Foundation.
- Institute of National Language (INL). (1950). *A National Language-English Vocabulary*. Manila: INL.
- Jocano, F.L. (1975). *Philippine Prehistory*. Quezon City: Philippine Center for Advanced Studies.
- Kaufmann, J. (w.p.). *Visayan-English Dictionary*. Iloilo: La Editorial.
- Kern, H. (1913). *Verspreide geschriften* (vol. X). 's-Gravenhage: M. Nijhoff.
- Kobak, Cantius J., OFM. (n.d.) "Ancient Samareño Syllabic Writing,"
- Komisyon sa Wikang Filipino. (1998). *Diksiyunaryo ng Wikang Filipino*. Maynila: Komisyon sa Wikang Filipino.
- Laktaw, P. S. (1914). *Diccionario Tagálog-Hispano*. Manila
- Laktaw, P. S. (1965). *Diccionario Tagálog-Hispano*. Madrid: Ediciones Cultura Hispanica.
- Magos, A. (1992). *The Enduring Ma-aram Tradition; An Ethnography of a Kinaray-a Village in Antique*. Quezon City: New Day Publishers.
- Main, D. & Fox, R. (1982). *The Calatagan Earthenwares. A Description of Pottery Complexes Excavated in Batangas Province, Philippines*. Manila: National Museum.
- McFarland, C.D. (1981) *A Linguistic Atlas of the Philippines*. Manila: Linguistic Society of the Philippines.
- Morrow, P. (2002). *Baybayin Styles and Their Sources*. Nakuha mula sa <http://www.mts.net/~pmorrow/baychart.htm> .
- Nabayra Jr, Emmanuel (1979). "The Balilig," Papers in Mindanao Ethnography. Data Papers No 2, Ethnographic Series. Marawi: Mindanao State University.
- Oropilla, Q. (2008). *Deciphered Secrets: The Calatagan Pot Ancient Inscriptions*. Quezon City: n.p.
- Paluga, Myfel Joseph (2000). "Araw" at "Gahum" ng New Israel sa Mindanaw: Isang Pag-aaral sa Sekta ng *Moncado Alpha and Omega* sa Perspektibang Historiko-Kultural.

- Bagong Kasaysayan: Mga Pag-aaral sa Kasaysayan ng Pilipinas*, Lathalain Blg. 9 Palimbagan ng Lahi: Lunsod Quezon.
- Pardo de Tavera, T.H. (1884). *Contribucion para el Estudio de los Antiguos Alfabetos Filipinas*. Losana: Imprenta de Jaumin Hermanos.
- Postma, A. (1970). *Treasury of a Minority, The Ambahan: A Poetic Expression of the Mangyans of Southern Mindoro*. Mansalay, Oriental Mindoro: Panaytayan Print.
- Postma, A. (1992). The Laguna Copperplate Inscription. *Philippine Studies*, 40, 183-203.
- Potet, J.-P. G. (1983). *Morphologie du Philippin*. Di pa nailathalang disertasyon, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris.
- Potet, J.-P. G. (1999). Baybáyin Signatures Dated 1646-1648. Di pa nailathalang ms.
- Redig, I.W. (1996). *Ganesa Images From India and Indonesia*. Delhi: Sundeep Prakashan.
- Rengarajan, T. (1999). *Glossary of Hinduism*. New Delhi, Calcutta: Oxford & IBH Publishing Co.
- Rizal, J. (1887). tagalische Verskunst. Sa R. Virchow (Ed.), *Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für anthropologie, ethnologie und urgeschichte*. Berlin: Verlag von A. Asher & Co.
- Rizal, J. (1890). Sobre la Nueva Ortografía de la Lengua Tagala (Carta á mis paisanos). *La Solidaridad*, 15.
- Salazar, Z.A. (2008). *Pagbasa at pagsalin ng na-decipher ni Dr. Bomen Guillermo na mga Sulat-Pantig sa Abaga ng Banga ng Calatagan*. Nakuha mula sa <http://bagongkasaysayan.multiply.com/photos/album/5> .
- Santos, H. (1996). *Errors in Early Calatagan Pot Material*. Nakuha mula sa <http://www.bibingka.com/dahon/mystery/pot2.htm> .
- Scott, W.H. (1994). *Barangay: Sixteenth-Century Philippine Culture and Society*. Quezon City: Ateneo de Manila University Press.
- Shard find in Intramuros shows early form of writing (2008 Set. 19), *Malaya*, Nakuha mula sa <http://www.malaya.com.ph/sep22/news4.htm> .
- Skeat, W. 1984 [1900]. *Malay Magic*, New York: Oxford University Press
- Stone, George. (1999). *A Glossary of the Construction, Decoration and Use of Arms and Armor: in All Countries and in All Times*. Dover Publications.
- Tiongson J.F. (2006). *Pailah is Pila, Laguna*. Nakuha mula sa sa <http://blog.bayangpinagpala.org/2006/11/pailah-is-pila-laguna.html> .
- Wade, G. (1993). On the Possible Cham Origin of the Philippine Scripts. *Journal of Southeast Asian Studies*, 44-87.
- Walker, B. (1968). *The Hindu World* (Vol. I. A-L). New York: Frederick Praeger.
- Wilkinson, R.J. (1957). *A Malay-English Dictionary*. London: Macmillan.

Wolff, J.U. (1972). *A Dictionary of Cebuano Visayan*. New York: Cornell University.

Yabes, C. (1999). *Letters from Palawan*. Makati City: Bookmark.

Si **Ramon Guillermo** ay Katuwang na Propesor sa Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas, Kolehiyo ng Arte at Literature, Unibersidad ng Pilipinas - Diliman. Natanggap niya ang kanyang mga di-gradwado at gradwadong digri sa Araling Pilipino sa Unibersidad ng Pilipinas at Araling Timog-Silangang Asya sa Asien-Afrika-Institut, Unibersidad ng Hamburg, Alemanya. May-akda siya ng librong *Translation and Revolution: A Study of Jose Rizal's Guillermo Tell* (Ateneo Press, 2009). E-mail: bomen.guillermo@gmail.com

Si **Myfel Joseph D. Paluga** ang kasalukuyang Taga-pangulo ng Departamento ng Agham Panlipunan sa Unibersidad ng Pilipinas - Mindanao. Ang kanyang masterado sa AghamTao ay mula sa UP Diliman. Kilala sa kanyang pagsusuri sa ugnayan ng mga hayop at tao (tulad ng ugnayang unggoy at mga Moncadista ng Mt. Apo), isa siya sa mga nakatanggap ng Asian Public Intellectual Fellowship para mapaibayo ang pananaliksik sa naturang tema sa Timog Silangang Asya. Ilan sa kanyang mga pinagkakaabalang paksa ay ang papel ng matematika sa panunuring-AghamTao at ang ekolohikal na dimensiyon ng konseptong 'banwa'. E-mail: myfeljoseph@yahoo.com